

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ბელნაწერის უფლებით

ნიმუშობრივი

**სოციალური ჯგუფები
შუა საუკუნეების საქართველოში**
(გამოკვლევა ნაფიცი თანამოძმეობის შესახებ სვანური
მოსახსენებლის საფუძველზე)

სპეციალობა – 07.00.01 – საქართველოს ისტორია
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ავტორეზიუმე

თბილისი 2001

დისერტაცია შესრულებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრაზე

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

ისტორიის მეცნ. დოქტორი,
პროფ. მარიამ ლორთქიფანიძე

ოფიციალური ოპონენტები:

1. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფ. დავით მუსხელიშვილი
2. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი,
დოც. სოსო კვიციანი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2001 წლის „24 სექტემბერი“
საათზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის სადისერტაციო საბჭოს (H 07.01 №1) სხდომაზე.
მისამართი: 380028, თბილისი, ილ. ჭავჭავაძის პრ. 1.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში.
მისამართი: 380047, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. №2.

ავტორფურატი დაიგზავნა 2001 წლის 31.07.01

სადისერტაციო საბჭოს
სწავლული მდივანი,
ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფ.

ნათელა ვახინაძე

/ნ. ვახინაძე/

STAATLICHE IWANE DSHAWACHISCHWILI-UNIVERSITÄT TIFLIS

Mit Manuskriptrecht

NINO OKINASCHWILI

**SOZIALE GRUPPEN IN DER MITTELALTERLICHEN
GEORGISCHEN GESELLSCHAFT**

**(Untersuchungen zur Schwureinung anhand svanischer
Gedenkaufzeichnungen)**

Fachbereich - 07.00.01 - Georgische Geschichte

AUTOREFERAT

*einer Inauguraldissertation zur Erlangung des Grades eines
Kandidaten der Geschichtswissenschaften*

Tiflis 2001

3 (9 7 9 . 2 2 . 2 3)
Die Arbeit wurde am Lehrstuhl für georgische Geschichte der staatlichen Iwane Dshawachischwili Universität Tiflis erstellt.

Wissenschaftliche Betreuerin: 1. Doktor der Geschichtswissenschaften,
Prof. **Mariam Lortkipanidse**

Offizielle Opponenten: 1. Doktor der Geschichtswissenschaften,
Prof. **David Musxelischwili**
2. Kandidat der Geschichtswissenschaften,
Doz. **Soso Kviziani**

Die Verteidigung findet am 24. September um _____ Uhr 2001 vor der
Versammlung des Dissertationsrates H 07.01 Nr. 1 an der staatlichen Iwane
Dshawachischwili Universität in Tiflis statt.

Adresse: 380028, Tiflis, Dshawdschawadse Prospekt 1; Sitzungssaal

Mit der Doktorarbeit kann man sich im Lesesaal der wissenschaftlichen
Bibliothek an der staatlichen Iwane Dshawachischwili Universität in Tiflis
vertraut machen.

Adresse: 380047, Tiflis, Universitätstr. 2.

Das Autoreferat wurde versendet _____ 2001.

Der wissenschaftliche Sekretär
des Dissertationsrates,
Doktor der Geschichtswissenschaften,
Professor

/N. Watschnadse/

N. Watschnadse

თემის აქტუალობა — კვლევა ადამიანთა და ადამიანთა ჯგუფების თანარსებობის შესახებ (სოციალური ისტორიის ცენტრალურ ამოცანას წარმოადგენს. XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ევროპულ, კერძოდ კი გერმანულ შუა საუკუნეების ისტორიოგრაფიაში დიდი ყურადღება ეთმობა სოციალური ჯგუფების კვლევას, რისთვისაც აქტიურად იყენებენ მემორიალური კულტურის ძეგლებს. სოციალური ჯგუფები და მემორიის ფენომენი ამომწურავად არის შესწავლილი მედიევისტთა მიერ ევროპულ წყაროებზე დაყრდნობით. დღეს მათი ინტერესის ცენტრშია შუა საუკუნეების სხვა საზოგადოებების შესწავლა შედარებით მეთოდის გამოყენებით, რათა ნათელი გახდეს მსგავსება და განსხვავება კულტურებს შორის. ბოლო ათი წელია, რაც ამ საკითხებით დაინტერესდნენ რუსი მეცნიერები და გერმანელ მეცნიერებთან ერთად შექმნეს პროექტები. რაც შეეხება ქართულ მეცნიერებას, წინამდებარე ნაშრომი პირველი გამოკვლევა კომპარატიული მეთოდის გამოყენებით ზსოვნის კულტურისა და სოციალური ჯგუფების როლის შესწავლისა შუა საუკუნეების ქართულ საზოგადოებაში. დასავლეთ ევროპის ისტორიოგრაფიაზე ორიენტირებული ასპექტები, რომლებიც აქ არის გამოყენებული, თავის წვლილს შეიტანს როგორც ქართულ, ასევე დასავლეთ ევროპის ისტორიულ კვლევაში.

69A

კვლევის საგანი, ობიექტი და წყაროთმცოდნეობითი ბაზა — ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ნაშრომი ეძღვნება სოციალური ჯგუფების კვლევას შუა საუკუნეების საქართველოში. კვლევის ობიექტია საქართველოს მთის რეგიონი — სვანეთი, კერძოდ კი ზემო სვანეთი და აქ აღმოჩენილი მემორიალური კულტურის ძეგლი — მატანე-მოსახსენებელი, რომელიც სოციალური ისტორიის თვალსაზრისით არის შესწავლილი. ჩვენს მიერ დასმული შეკითხვებისათვის პასუხის გაცემა შესაძლო გახდა მხოლოდ სხვადასხვა წყაროს დახმარებით. განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ სვანური დოკუმენტები და ეთნოგრაფიული მასალა სვანური ხალხური წეს-ჩვეულებების შესახებ. ამასთანავე ფართოდ ვიყენებთ ჰაგიოგრაფიულ ლიტერატურას, რათა შევძლოთ მემორიის ფენომენის განმარტება.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანი და ამოცანები — ჩვენი მიზანია სვანურ მოსახსენებელში დაფიქსირებული სოციალური ჯგუფის რეკონსტრუქცია და გვიანი შუა საუკუნეების სვანეთის სოციალური სინამდვილის გაანალიზება. სვანური დოკუმენტების დახმარებით ჩვენ უნდა აღვადგინოთ მოსახსენებელში დაფიქსირებული ჯგუფის წეს-ჩვეულებები, ნორმები, ადათ-წესები და ვუჩვენოთ სოციალური ქცევების სპეციფიკური ფორმა, რომელიც დამახასიათებელი იყო ამ სოციალურ ჯგუფში გაერთიანებულთათვის. ასევე უნდა განვმარტოთ, თუ რა დანიშნულება ჰქონდა ამ მოსახსენებელს აქ დაფიქსირებული სოციალური ჯგუფისათვის.

ნაშრომის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლე — გაირკვა, რომ მოსახსენებელში, რომელიც წარმოშობილია ზემო სვანეთში XIII-XVI საუკუნეებში და შექმნილია ლიტურგიკული ზსოვნის (საფუძველზე, ჩაწერილები არიან ნაფიცი ერთობის ანუ ნაფიცი თანამომეობის წარმომადგენლები, რომელთა კავშირის

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
ქ რ თ ვ ე ლ ი
გ ი ბ ლ ი ო ტ ო მ ე კ ა

საფუძველი იყო ფიცი. ყველა თავისი ნიშნის მიხედვით მას აქვს სასოფლო-სამეურნეო კომუნის სახე. სოციალური ჯგუფის ეს ტიპი იქმნება ისეთი ადამიანების სოციალური კავშირების შეთანხმებით, რომლებიც ერთმანეთთან ნათესაურად კი არ არიან დაკავშირებულები, არამედ კონსენსისა და ხელშეკრულების მეშვეობით თანხმდებიან მჭიდრო და ხანგრძლივ ურთიერთობებზე. საქმე ის არის, რომ სვანეთში ჩვენს მიერ დაფიქსირებული ნაფიცი თანამომძეობა თავისი ფორმით ძალზე წააგავს ევროპაში ცნობილ ნაფიც ერთობებს (Conjuratio), კერძოდ კი 1291 წელს შვეიცარიაში წარმოშობილ ნაფიც თანამომძეობას (Eidgenossenschaft). დღემდე ეს ფენომენი მხოლოდ ევროპულ კულტურაში იყო ცნობილი. ჩვენს მიერ წარმოებული კვლევის შედეგად კი მოხდა იმის დაფიქსირება, რომ ეს ფენომენი კავკასიის მთიანეთშიც არსებობდა.

სადისერტაციო ნაშრომის მეთოდოლოგია – ნაშრომი ეყრდნობა თანამედროვე ევროპულ მედიევსტიკაში მიღებული ორი მეთოდის გაერთიანებას: მემორიისა და სოციალური ჯგუფების შესწავლას შუა საუკუნეებში. ამასთან გამოყენებული გვაქვს კომპარატიული კვლევის მეთოდი.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა – ერთის მხრივ, ჩვენს მიერ მიღებული კვლევის შედეგები ახალ პერსპექტივაში წარმოაჩენს საქართველოს შუა საუკუნეების სოციალურ ისტორიას და ქართულ ისტორიოგრაფიაში შემოდის დასავლეთევროპული კვლევის ახალი მიმართულებები, რაც საჭირო იმპულსებს მისცემს მას. მეორე მხრივ, ჩვენი კვლევის შედეგები სიახლეა და მნიშვნელოვანია შუა საუკუნეების კულტურების კომპარატიული სოციალური ისტორიისათვის. დღევანდელ დღემდე თავისუფალი ერთობები (Conjuratio), თავისი გამოვლენის სხვადასხვა ფორმით, ითვლებოდა დასავლეთ ევროპის სპეციფიკური კულტურის გამოვლენად. ამ ნაშრომით კი ამ შეხედულების გადაფასება ხდება. ამასთანავე ეს გამოკვლევა ნათლად გვიჩვენებს, თუ რა უნივერსალური მნიშვნელობა ჰქონდა შუა საუკუნეებში ხელშეკრულებით ურთიერთობებს, რომლითაც ადამიანები ერთმანეთთან კავშირდებოდნენ ღეზორგანიზაციისა და საშიშროების დროს.

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები შესაძლოა გამოყენებული იყოს სოციალური ისტორიის შემდგომ კვლევაში, ასევე სასწავლო პროცესში – სასემინარო და სალექციო კურსის დროს, როგორც ევროპულ, ასევე ქართულ შუა საუკუნეების ისტორიაში.

სადისერტაციო ნაშრომის აპრობაცია – სადისერტაციო ნაშრომი აპრობირებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრაზე (2.05. 01, ოქმი № 8). კვლევის ძირითადი შედეგები განხილულია თსუ საქართველოს ისტორიის კათედრის სემინარებზე და გერმანიაში გეტინგენის მაქს-პლანკის ისტორიის ინსტიტუტში. მისი ძირითადი ნაწილები გამოქვეყნებულია მაქს-პლანკის ისტორიის ინსტიტუტის შრომებში, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის კრებულში.

სადისერტაციო ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა – ნაშრომი მოიცავს 134 გვერდს და შედგება შესავლის, ექვსი თავისა და დასკვნისაგან, მას ერთვის

გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის ნუსხა. თანდართული აქვს რუკა.

შესავალი – აქ განხილულია სოციალური ისტორიის შესწავლის მდგომარეობა დასავლეთევროპულ ისტორიოგრაფიაში. ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ სოციალური ისტორიის ცენტრალურ ამოცანას წარმოადგენს სოციალური ჯგუფების კვლევა. გაანალიზებულია კვლევის ის მეთოდები, რომლებსაც ფრანგი და გერმანელი მედიევისტები იყენებენ სოციალურ ისტორიაში. ჩვენს დისერტაციაში ყურადღება გამახვილებულია კვლევის გერმანულ მეთოდებზე. ფრანგული სკოლისაგან განსხვავებით, რომლისთვისაც დამახასიათებელია სოციალური სინამდვილის აზრობრივი კონსტრუქციების კვლევა, გერმანელი მედიევისტები დაინტერესებულები არიან ჯგუფთა სოციოლოგიით, რაც დაკავშირებულია მარკ ბლოხის სახელთან. სოციალური ჯგუფების კვლევისათვის წყარომცოდნეობით ბაზად მათ გამოიყენეს მემორიალური კულტურის ძეგლები – მოსახსენებლები და ნეკროლოგები, ასევე მემორიის ფენომენი. აქვე განვიმარტავთ *სოციალურის* ჩვენეულ გაგებას. *სოციალური* ამ ნაშრომში გაგებულია არა ტრადიციული, ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული ფორმით, რომელიც გულისხმობს წოდებებს, ფენებს ან კლასებს, არამედ მაქს ვებერისეული აზრით. ვებერი *სოციალურში* გულისხმობს ისეთ მოქმედებას, „სადაც მოქმედი პირის ან მოქმედი პირების ნავარაუდვეი აზრი თანაფარდია სხვა ადამიანთა მოქმედებასთან და ორიენტირებულია მასზე“. აქვე განვიმარტავთ *სოციალურ ჯგუფს*, რაც გულისხმობს გარკვეულ კულტურას ანუ ნორმათა და ფასეულობათა წარმოდგენების სისტემას, რომელიც იქმნება განსაზღვრულ სოციალურ ჯგუფში გაერთიანებული ინდივიდების სოციალური ქცევებით.

თავი პირველი – მემორია და მისი ფორმები შუა საუკუნეებში. ამ თავში ჩვენს მიერ დეტალურად არის გაანალიზებული მემორიის ცნება, რადგან ის მთავარია ჩვენს კვლევაში. მემორია თანაბრად მოიცავს მესხიერებასაც და გახსენებასაც. გაანალიზებულია ხსოვნის, როგორც წარსულის წარმოდგენის, ორი ფორმა. ერთი, ეს არის წარსულის გახსენება, რომელსაც უწოდებენ ისტორიას და ნიშნავს ისტორიულ ხსოვნას. მეორე ფორმას ოტო გერჰარდ ოქსლე უწოდებს „სოციალურ მემორიას“, რადგან ის დაკავშირებულია პიროვნებებთან. აქ იგულისხმება პიროვნების *გახსენება* ღვთისმსახურების დროს არა ემოციური და კოგნიტიური აზრით, არამედ აფიზიკურად არ მყოფ(პიროვნებათა)მუწყოფნა(იმით შორის, ვინც მათ იხსენიებს. აქვეა გაანალიზებული მემორიის გამოხატვის ფორმები – სახელის ხსენება, შეწირულობა და ქველმოქმედება, ასევე მემორიის სუბსტანცია – ის ხელს უწყობს ჯგუფთა თვითშეგნებას.

თავი მეორე – მემორიალური კულტურის ძეგლები და მათი კვლევის მდგომარეობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ლიტურგიკული ხსოვნის, გარდაცვლილთა და ცოცხალთა მემორიის წერილობით წყაროს შუა საუკუნეებში წარმოადგენდა მემორიალური კულტურის ძეგლები, რომლებშიც აღნუსხული იყო ცოცხალ და გარდაცვლილ პიროვნებათა, ინდივიდუუმთა თუ ჯგუფთა სახელები. შუა საუკუნეებში ქართული მემორიალური ჩანაწერებისათვის გამოიყენებოდა ამოსახსენებელი, რომელიც შეესაბამებოდა ბერძნულ $\sigma\pi\alpha\mu\upsilon\mu\alpha$ -ს, რუსულ *pomjnniki*-ს და დასავლეთევროპულ *Liber Memorialis*-ს. სიტყვა ამოსახსენებლის

პარალელურად ქართულში იხმარებოდა ტერმინი ამატიანე. მეორე სახე ქართული მოსახსენებლებისა იყო ადაპი (ბერძნ. *agape* – ძმური ტრაპეზი). ამ თავში მისწავლით მიმოვიხილავთ ზემო სვანეთიდან შემორჩენილ მოსახსენებელ-მატიანეს, რომელიც განახლებული და გადაწერილია XVI საუკუნის ბოლოს, ამ წყაროს გარშემო ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ სხვადასხვა შეხედულებას.

თავი მესამე – წყაროების მიმოხილვა და სამოქმედო გეგმა. კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ხელნაწერთა ნუსხები: H2401 და Q267 (კეფები 12-15rv) და ასევე რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში დაცული P13 ნუსხის XI(r) კეფი წარმოადგენს ეტრატის გრაგნილებს, რომლებიც ზემო სვანეთიდან შემოგვრჩა. ამ გრაგნილის კეფებზე მოთავსებულია სახელთა ჩანაწერები *ყოველთა სვანეთისა კრებისა*. ეტრატზე, რომელზედაც მოსახსენებელია ჩაწერილი და რომელსაც მწერალი უწოდებს მატიანეს, მოცემულია გრძელი სია მოსახსენებელი გარდაცვლილი ან ჯერ კიდევ ცოცხალი პიროვნებებისა, რომლებმაც ეკლესიისთვის შეწირულობები გაიღეს. მას იყენებდნენ ღვთისმსახურების დროს. ამ მოსახსენებელში შეტანილ სახელებს სასულიერო პირები თავიანთ ლოცვებში რთავდნენ გარკვეულ დღეებში. ამ მატიანის შემთხვევაში საქმე ეხება მემორიალური კულტურის ძეგლს (იხ.: თავი II). როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კვლევა მემორიისა და მისი კულტურის ძეგლების შესახებ ჩაისახა დასავლეთევროპულ მეცნიერებაში და დღესდღეობით ამის შესახებ უამრავი გამოკვლევა არსებობს (იხ.: შესავალი). ყველა შემთხვევაში, იქნება ეს დასავლეთევროპული, რუსული თუ ქართული მემორიალური კულტურის ძეგლები ანუ მოსახსენებლები, მათ აქვთ წიგნის ფორმა, რომელშიც შეტანილები არიან სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლები. ამ თვალსაზრისით დიდი განსხვავება არ არსებობს აგრეთვე საზღვარგარეთ არსებულ ქართულ მონასტრებში დაცულ *მოსახსენებლებთან*. სვანური მატიანის შემთხვევაში ისეთ მოვლენასთან გვაქვს საქმე, რომელიც თავისი გარეგანი ფორმით სრულიად განსხვავდება ჩვენს ხელთ არსებული როგორც დასავლეთევროპული, ასევე ქართული, მოსახსენებლებისაგან. სვანური მატიანის შემთხვევაში საქმე გვაქვს ერთმანეთზე გადაკერებულ სხვადასხვა ზომის ეტრატთან, რომელიც გრაგნილს წარმოადგენს. ერთ-ერთი ეტრატის ნუსხა შემორჩა კონდაკზე დახვეული გრაგნილის სახით. მსგავსი *მატიანე*, რომელსაც გრაგნილის ფორმა აქვს, ერთადერთია ქართულ მოსახსენებლებს შორის. ეს მატიანე სხვა არსებული მოსახსენებლებისაგან სტრუქტურითაც განსხვავდება. აქ სოციალურად განსხვავებული პიროვნებების ნაკვეთებად დაყოფა კი არ ხდება (მაგ. მეფეები, დეოფლები, კათოლიკოსები, ერისთავები და სხვა), არამედ მამაკაცები, ქალები, სასულიერო და საერო, ცოცხალი და გარდაცვლილი პირები ერთმანეთის გვერდით არიან ჩაწერილები.

მატიანე შედგება სამი ნაწილისაგან. პირველ ნაწილში მწერალი გადმოგვცემს, რომ მატიანე დაიწერა შემოვედრებულთა და შემომწირველთა სალოცველად; აქვე გვაწვდის ცნობას, რომ მატიანის შექმნა შედგებოდა იყო *ყოველთა სვანეთისა კრებისა*. დაიწერა წმიდაი ესე მატიანე სალოცველად *ყოველთა სვანეთისა*

კრების შემომწირველთა და შემოვედრებულთათვის; მეორე ნაწილი მოიცავს სახელთა გრძელ სიას, სადაც ჩაწერილები არიან პიროვნებები, რომლებიც ლოცვის დროს უნდა მიეხსენიებინათ. ამ ეტრატზე ერთი ხელით აღნიშნულია 2500 ჩანაწერი, რომელიც მოწესრიგებულია ხეებისა და სოფლების მიხედვით. აქ დასახელებულია ის ადგილი, სადაც კრებები ჩატარდა. მოცემულია ხევის ან სოფლის სახელი, რომელსაც მოსდევს მოსახსენებელი პიროვნებების სახელისა და გვარის დასახელება. მწერალი აქ ჩაწერილ პიროვნებათა ჯგუფს უწოდებს ერთობილ კრებულს, რომელთა კავშირის საფუძველი იყო კრება კრებისა, რაზეც ლაპარაკია მესამე ანუ დასკვნით ნაწილში, სადაც აგრეთვე მოცემულია ამ კრებების გაერთიანების რელიგიური დასაბუთება. მწერალი ამ დასკვნით ნაწილში ღმერთთან შუამდგომლობას სთხოვს მარიამ ღვთისმშობელს. მეორე მხრივ კი იგი აქ ჩაწერილ პიროვნებათა ჯგუფს განუმარტავს, რომ უკვე სიცოცხლეში ყოველ ადამიანს უნდა ეზრუნა გარდაცვალების შემდეგ ცხოვრებისათვის. ისინი ღმერთის მიერ გასამართლებული უნდა ყოფილიყვნენ საიქიოში მოხვედრის შემდეგ. იმისათვის, რომ ზეციური ჯილდო დაეშასხურებინათ, მათ სააქაო ცხოვრების დროს შინაგანი მშვიდობა უნდა მიუპოვებინათ ღმერთის მეშვეობით. ღვთიური მშვიდობა კი ნიშნავდა ურთიერთსიყვარულით, ურთიერთსიკეთით და ურთიერთდახმარებით ცხოვრებას.

მწერალი, მოციქული პავლეს სიტყვებით, ზეციური დასაწუქრების დაპირების სანაცვლოდ მატთანეში ჩაწერილ პირებს უქადაგებდა სააქაოში ქრისტიანული ძმობის იდეას — ძმური სიყვარულისა და მშვიდობით ერთობის იდეას. რა აზრი დევს ამ მშვიდობის მოწოდებაში, არის მასში მხოლოდ თეოლოგიური — იმცხოვრებისეული აზრი თუ მას პოლიტიკური — ამცხოვრებისეული მშვიდობის აზრიც ჰქონდა? ამ შეკითხვაზე პასუხის გაცემა შეუძლებელი იქნებოდა, თუკი ვერ მოვანერხებდით, ერთი მხრივ, ამ მოსახსენებელში ჩაწერილი წევრების განსაზღვრული სოციალური ჯგუფისათვის მიკუთვნებას და, მეორე მხრივ, თუ ვერ გავარკვევდით, რა დანიშნულება ჰქონდა ამ მატთანეს აქ დაფიქსირებული ჯგუფისათვის. ამ მატთანის და მასში ჩაწერილ სახელთა სიის მნიშვნელობა XIII-XVI სს-ის სოციალური ისტორიისათვის, პირველ რიგში, სწორედ ჯგუფის შემადგენლობაში ვლინდება და ამასთან მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ის შემოსაზღვრულია გარკვეული ტერიტორიით. მაგრამ რა ჯგუფთან გვაქვს საქმე, რომელსაც წყარო უწოდებს ერთობილ კრებულს? რადგან თვითონ მატთანე არავითარ პირდაპირ მინიშნებას არ იძლევა მისი წარმოშობის შესახებ, საჭიროდ ჩავთვალებთ მისი შემოფარგვლა. რა იყო მიზეზი ჩანაწერების გაკეთებისათვის, ანუ ერთი ხელით გადაწერისათვის და გარკვეულ ტერიტორიულ ჩარჩოში მოქცევისათვის? რა იდეა ამ მოსახსენებლის შექმნის უკან? რა აკავშირებდათ ამ ჯგუფის წევრებს ერთმანეთთან?

ამ კითხვებზე პასუხის მისაღებად საჭიროდ ჩავთვალებთ სვანეთიდან შემორჩენილი დოკუმენტების გადასინჯვა და ახლებურად გააზრება. რას გვეუბნებიან ამ დროის სვანური საბუთები, რომლებიც, ძირითადად, ლიტურგიკული წიგნების არშიებზე ან ტექსტებისაგან თავისუფალ გვერდებზეა დაწერილი და

განკუთვნება XIII-XV საუკუნეებს. ამ დოკუმენტების გაცნობის შემდეგ ჩვენთვის ნათელი გახდა, რომ ეს ორივე სხვადასხვა ტიპის წყარო დროში ერთმანეთს ემთხვეოდა, და არა მარტო დროში, არამედ სივრცეშიც. ორივე მოიცავდა იმ ტერიტორიის ფარგლებს, რომელსაც ეწოდებოდა ერთობილი სვანეთის ხევი. ეს დამთხვევები იმაზე მეტყველებდა, რომ აქ საქმე ეხებოდა შინაარსობრივად დაკავშირებულ მოვლენებს, რომლებიც მსგავსი იმპულსებით იყო გამოწვეული. შეიძლებოდა თუ არა და როგორ შეიძლებოდა ჩვენს ხელთ არსებულ მატანეში დაფიქსირებული ჯგუფი კავშირში ყოფილიყო თავისუფალ ერთობასთან? წინასწარ შესაძლებელი იყო მხოლოდ ერთის თქმა, რომ კვლევის ორივე განშტოება, ასე ვთქვათ, ემთხვეოდა იმ დროის ერთ განსაკუთრებულ ფენომენს და პრობლემას: საქართველოს ბარში მომხდარ პროცესებს – კრიზისს, რომელმაც მთელი საქართველო მოიცვა XIII საუკუნიდან (ნომადთა შემოსევები). კრიზისი, რომელიც საქართველოში მძვინვარებდა, ერთიანად ეხებოდა როგორც ბარს, ისე მთასაც. ამ კრიზისულ სიტუაციაში სამეფო ხელისუფლებამ დაკარგა მთის საზოგადოებაზე კონტროლი. მთის მოსახლეობა ყველანაირად ცდილობდა, მოეცილებინა ბარის პოლიტიკური და სოციალური ბატონობა. მთის მოსახლეობაში სახელმწიფოებრივი წესრიგი დაირღვა; გამეფდა აძრავალი უწყესობანი, ადიდი შფოთი და არუელობა. ამ სიტუაციაში სვანეთმა თვითორგანიზაცია მოახერხა. როგორ შეძლო ზემო სვანეთმა არსებულ კრიზისულ სიტუაციაში თავის დაცვა?

თავი მეოთხე – იყო თუ არა ნაფიცი თანამომხეობა სვანეთში? გადამწყვეტ მინიშნებას ამ საკითხის შესახებ გვაძლევს XIII-XV საუკუნეების სვანური საბუთები. დოკუმენტები წარმოადგენს პირობის წიგნებს, რომლებიც იქმნებოდა გარკვეული სიტუაციიდან გამომდინარე მოლაპარაკებებისა და გადაწყვეტილებების შედეგად. ერთობილი სვანეთის ხევი, როგორც იწოდება ეს გავრთიანება დოკუმენტებში, სხვა სიტყვებით განიმარტება როგორც ლალვერსა და უშგულს შორის ტერიტორიაზე არსებული ხეების ერთობის კავშირი, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა მესტიაში, რათა მიედწიათ მშვიდობისათვის ხევესა და მოსახლეობას შორის კონფლიქტების მოწესრიგების გზით. ტერმინი ერთობილი, რომელიც წყაროებში გამოიყენება არსებული კავშირის აღსანიშნავად, ნაწარმოებია ერთობიდან და ნიშნავს საერთოს, ერთსულოვანს, ერთიანს, თანასწორს, რაც შეესაბამება გერმანულ სიტყვას »Gemeinde« (Kommuna). შინაარსი, რომელიც დევს ამ პოლიტიკური კავშირის აღმნიშვნელ ტერმინში – ერთობილი შეესაბამება იმ გადაწყვეტილებებსა და დადგენილებებს, რომლებიც ამ კავშირის მიერ არის მიღებული და დაფიქსირებული. ყოველი პირი, რომელიც წვერიანდებოდა ამ კავშირში, მოვალე იყო თავისი კარგი და ცუდი, სამტრო და სამოყვრო საქმე, საერთო გაეხადა თავის თანაწვერებთან. ასევე ის ხევი, რომელიც შედიოდა ამ კავშირში, უნდა დაქვემდებარებოდა საერთო კანონებს ისევე, როგორც ეს მოეთხოვებოდათ უგაერთებულსა და ტანით მშებს. აყოველთა სვანეთის ხევის კავშირში გატარებული იყო იდეა, ეკეთებინათ საერთო, საძმო საქმე. მათ ერთმანეთთან უნდა ჰქონოდათ აძმური ურთიერთობა, რომელიც ემყარებოდა გარკვეულ პირობებზე ურთიერთშორის მოლაპარაკებას, ხელშეკრულების დადებასა და თანასწორობის

ილვას. ხეობაში გაერთიანებული ხევეები და მათში შემავალი წვერები საჭიროებდა შემთხვევაში ერთმანეთს უნდა დახმარებოდნენ. ასევე იყო ცალკეულ ხეობებში. იმ შემთხვევაში, თუ ხევის ერთობაში შემავალ წვერს საშიშროება ემუქრებოდა, მას მთელი ხევი ედგა გვერდით, რათა მშვიდობიანად მოეგვარებინათ არსებული პრობლემები და დაემყარებინათ შინაგანი წესრიგი და მშვიდობა (მოყვრობა) თავიანთ ტერიტორიაზე. ხელშეკრულებები და დადგენილებები, რომლებსაც ისინი იღებდნენ, დროით არ იყო შეზღუდული, კანონით მათ მუდმივად უნდა ეარსებათ. მშვიდობა და წესრიგი სვანეთის ამ ტერიტორიაზე ფიცით იყო დამყარებული. »ერთობილმან ხეუმან, ფიცით შემოვფიცეთ ერთმანეთსა«, ჩაწერილია ერთობის შექმნის მაუწყებელ გადაწყვეტილებათა ბოლოს, რითაც კავშირის მიერ შექმნილი კანონები გარანტირებული ვახდა ფიცით. ამ ფიცის წინაშე ყოველი პიროვნება თანასწორი იყო, სულერთია, რომელ სოციალურ ფენასაც არ უნდა მიკუთვნებოდა ის. »რაიცა საქმე საფიცრად გარდახდეს, თქვენი ფიცი, გინა ვარგი კაცი იყოს, ყველასა ეკადრებოდეს«, ასე გადმოგვცემს სეტის ხევის ერთ-ერთი დოკუმენტი. ამ გაერთიანების წვერები იყვნენ ვარგები (ახნაურები) და გლეხები, უფროსი და უმცროსი, უზედაესი და უქვედაესი – ყოველნიც. ყოველთა ერთობა ზემო სვანეთის ტერიტორიაზე, რომელიც XIII-XV საუკუნეებით განისაზღვრება, გამოხატულებაა იმ ზომებისა, რომელიც სვანეთში მიიღეს საქართველოს კრიზისის ხანაში. ხელშეკრულებით (დაუწერეთ და დაუღვეით) იქმნება კავშირი ლაღვერსა და უშგულს შორის მშვიდობისათვის, რომელიც ფიცით აერთიანებს და ავალდებულებს მასში შესულ ყოველთას. ურთიერთშორის დადებული ფიცის მეშვეობით წარმოშობილი ტერიტორიული ერთობა ქმნიდა სვანეთის ხევის ერთობების კავშირს სახელწოდებით ერთობილი სვანეთის ხევი.

ეს ტერიტორიული ერთობა ყველა თავისი ნიშნით წააგავს კავშირს, რომელიც ევროპულ მეცნიერებაში თავისუფალი ერთობების სახელით არის ცნობილი. თავისუფალი კავშირების შემთხვევაში საქმე ეხება ნაფიცი თანამომხეობის ფენომენს (*Conjuratio*), რომლის დეფინირება სამი ძირითადი მომენტით ხდება: (1) პირველ რიგში ეს კავშირები იქმნებიან შეთანხმებით, ინდივიდუალურა შორის მოლაპარაკების გზით, რომელიც კონსენსს ემყარება. ისინი არიან მოლაპარაკებაზე დაფუძნებული გაერთიანებები; (2) ეს მოლაპარაკება რეპრეზენტირდება პრომისორული (მოლაპარაკებითი) ფიცით. ამ ერთობებს ქმნის ურთიერთშორის დადებული ფიცი და ამიტომ იწოდებიან ნაფიცი ერთობებად. ეს ფიცი მოლაპარაკებაში მონაწილე ინდივიდუუმებს შორის წარმოშობს თანასწორობას პარიტეტის აზრით და ამით კონსტიტუირდება თანამომხეობა; (3) ნაფიცი ერთობების მიზანი იყო ურთიერთდახმარება ყველა სფეროში, დაწყებული მეურნეობიდან და პროფესიული საქმიანობიდან, დამთავრებული რელიგიით.

ტერიტორიული შემოსაზღვრულობის გამო ჩვენს მიერ გამოვლენილ ნაფიცი თანამომხეობას სასოფლო კომუნის სახე აქვს.

თავი მეხუთე – სვანური მატრიანის მონაცემები: მოსახსენებელში ჩანაწერების წარმოშობის პრობლემა, მიზეზი და დრო. არც სვანური საბუთები და არც მატრიანის ტექსტი არ გვაწვდის ცნობებს, რომ მათ შორის რაიმე კავშირი იყო.

ძნელია უპასუხო კითხვას, როგორ იქმნებოდა სვანური მატთანე და როგორ მიიღო მან არსებული სახე. როგორც მატთანის დასკვნითი ნაწილიდან ვეხვდებით (H2401 კეფი IIIv და IIv), არსებობდა ახალი და ძველი მატთანე. ახალი მატთანე გადაწერილია დემეტრე ლოლელიანის მიერ. ამ მატთანის განახლების შემკვეთები კი არიან მოძღვარი ხეშდინიანი და იოვანე დალიდიანი. განახლებული მატთანის გადმოწერა მოხდა ძველი მატანიდან, რომელიც თავის დროზე გადაწერილი იყო ი(ოვ)ანე ხარიტონიანის მიერ. განახლება კი მოხდა იმის გამო, რომ მატთანე სიძველის გამო აღარ იკითხებოდა. ფაქტია, რომ ძველი მატთანე ერთი ხელით იყო ჩაწერილი. თუ როდის მოხდა ჩაწერა, ამის შესახებ მატთანე დუმს. ისიც ფაქტია, რომ ძველი მატთანე გარკვეული კონცეფციით იყო შექმნილი. ამ კონცეფციით, რომელიც კარგად გამოიხატება ტექსტის სათაურსა, დასკვნასა და აგებულებაში, ერთად არიან ჩაწერილი ქალები, კაცები, საერო და სასულიერო პირები. აქ ჩაწერილი პიროვნებები ერთმანეთისაგან გამიჯნულები არიან ტერიტორიული ნიშნის – ხეების მიხედვით. მატთანეში ჩაწერილები, რომლებიც გამიჯნულები არიან ხეების მიხედვით, სულაც არ არიან გათიშულები გარდაცვლილებად და ცოცხლებად, რაც მოსალოდნელია ასეთი ჩანაწერების დროს. მართალია, ტექსტიდან ჩანს, რომ ჩანაწერები ცოცხლებისათვის იყო განკუთვნილი, მაგრამ ფაქტია, რომ მისი გადაწერის დროს აქ ჩაწერილი პიროვნები ცოცხლები აღარ არიან. მიუხედავად ამისა, მათი ცოცხლებისაგან გამოყოფა მაინც არ ხდება. ეს კი იმას უნდა მიანიშნებდეს, რომ მატთანის შედგენისას მთავარი იყო ტერიტორიული წესრიგის დაცვა. ასეთივე კონცეფციაა შენარჩუნებული მატთანის განახლებისას. ეს კონცეფცია რომ უმთავრესი იყო, ამაზე უნდა მიუთითებდეს ისიც, რომ H2401 ნუსხის IVv კეფაზე რამოდენიმე ხევის მხოლოდ სახელია აღნიშნული და არ არიან ჩამოთვლილი პიროვნებები. აქ უნდა აღვნიშნოთ, რომ როდესაც საქმე გვაქვს ღვთისმსახურებისა და წირვალოცვის დროს გამოსაყენებელ მოსახსენებელთან, წესით და რიგით გარდაცვლილთა და ცოცხალთა ცალ-ცალკე გამოყოფა ძირითადად დაცულია, რადგან ორივე ამ ჯგუფისათვის ღვთისმსახურების დროსაც და წირვისასაც გამოიყენება სხვადასხვა ვედრების ფორმულები, და აგრეთვე იმიტომ, რომ ცოცხალთა და გარდაცვლილთა მოხსენიება ხდება ლიტურგიის სხვადასხვა მონაკვეთში. ამგვარი ჩაწერა მოსახსენებელში მიანიშნებს მნიშვნელოვან გარდატეხაზე სვანეთის სსონითი ჩანაწერების პრაქტიკაში: აქ დაფიქსირებული ჯგუფი ისე არის ჩაწერილი, როგორც აცნობიერება მას ეკლესია-მონასტერი.

ჩვენ არ შეგვიძლია მატთანის ზუსტი დათარიღება. თუ ჩვენს მიერ ჩატარებული პირთა იდენტიფიცირებით ვიმსჯელებთ, ძველი მატთანე XIII საუკუნის მეორე ნახევარში უკვე უნდა არსებულიყო. ჩვენი კვლევისათვის საინტერესო ის არის, რომ სვანური მატთანის შევსების პროცესს თავისი უმაღლესი მწვერვალისათვის ერთობლივი სვანეთის ხევის არსებობის დროს უნდა მიეღწია. XIV-XV საუკუნეებში ის თანდათან ივსებოდა ჩანაწერებით და მისი გადაწერა უნდა მომხდარიყო XVI საუკუნის ბოლოს.

თავი მეექვსე – სვანური მატთანის სტრუქტურა, ჩანაწერების წარმოშობა და

მისი კავშირი ერთობილი სვანეთის ხევთან. იყვნენ თუ არა ამ მატთან ერთად ჩაწერილი პიროვნებები ერთმანეთთან ნათესაურ კავშირში? ამის გარკვევა მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ დავახასიათოთ მოსახსენებელში შეტანილ პიროვნებათა ჯგუფები და ამასთან გავამყაროთ ჩვენი მოსაზრება მატთან ჩაწერილი ჯგუფისა და სვანეთში ჩვენს მიერ დაფიქსირებულ ნაფიც ერთობას შორის კავშირის შესახებ. ამ მოსახსენებლის მნიშვნელობა სოციალური ისტორიისათვის პირველ რიგში გამოიხატება იმაში, რომ მასში სახელები მოწესრიგებულია ხევების მიხედვით, და აგრეთვე იმაში, რომ აქ დასახლებულები არიან არაერთგვაროვანი სოციალური ფენის წარმომადგენლები. მატთან ყოველთა სვანეთისა კრებისაის ჩანაწერები მოიცავს ქალებსა და მამაკაცებს; ძალიან ზშირად დასახლებულია ცოლ-ქმარი; ამას გარდა, გვხვდება და-ძმთა დასახლება; აგრეთვე ერთი წევრის დასახლება, რომელიც ერთი შობლის – მამის ან დედის ან შვილის; განსაკვიფრებლად დიდი რაოდენობა დასახლებული მარტოხელა ქალებისა, რომლებიც ალბათ გაუთხოვრები იყვნენ (ან ქვრივები?); მატთან ვხვდებით ოჯახის წარმომადგენლებს, რომლებიც ერთმანეთის გვერდით დგანან, მაგრამ ეს არის მხოლოდ შეზღუდული წრე ოჯახისა, რომელიც არ სცილდება ცოლ-ქმარს და უკიდურეს შემთხვევაში შვილს, და უფრო უკიდურეს შემთხვევაში – და-ძმას. ფაქტობრივად ამ მატთან არ შეგვიძლია მოვებნოთ ჩაწერილ პიროვნებათა ჯგუფი, რომელიც შეზღუდულია ნათესავთა განსაზღვრული წრით. აქ ერთმანეთის გვერდით ჩაწერილია სხვადასხვა გვარის წარმომადგენლები, რომლებიც ერთმანეთთან არანაირ ნათესაურ კავშირში არ იმყოფებიან, მათი მკავეშირებული გამოღის მხოლოდ იმ ხვეის სოფლის კრება, რომლის ქვეშაც მსა თუ ის გვარია დასახლებული. ერთმანეთის გვერდით ჩაწერილია სახელები და გვარები, რომელთა ტიპიზაცია ძალზე რთულია. აქ ერთმანეთის გვერდით ჩაწერილია სახელები, რომლებიც სხვადასხვა ნათესაურ ჯგუფს თუ ოჯახს ეკუთვნიან. ფაქტია, რომ ამ პიროვნებებს, რომლებიც აქ იყვნენ ჩაწერილები, ნათესაობა არ აკავშირებდათ, ე. ი. ამ მონაცემების უკან სხვა კავშირებთან უნდა გვქონდეს საქმე. აქ ჩაწერილი ქალები, კაცები, სასულიერო თუ საერო პირები, ყოველნიც, სხვადასხვა ხვეის წევრები ყოველთა სვანეთის კრებით არიან გაერთიანებულები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თვით მატთან გვაუწყებს, რომ ის შეიქმნა ყოველთა სვანეთისა კრების საფუძველზე. ეს არის ტერმინი, რომლითაც მწერალმა, რომელიც სასულიერო პირია, აღნიშნა სვანეთის სხვადასხვა ხვეის ერთობებში ჩატარებული რელიგიური აკრებების გაერთიანება. ამ მატთან სახელთა ჩანაწერები, როგორც უკვე ვთქვით, ზემო სვანეთის გეოგრაფიული ერთეულების – ხევების მიხედვით არის შედგენილი და გაერთიანებული. ეს ხევები მატთან წარმოდგენილია გარკვეული თანმიმდევრობით – ენგურის ხეობის აყოლებით ლალვერიდან, რომელიც სვანეთის ხეობის უკიდურესი სამხრეთი პუნქტია, უშგულისაკენ. სულ აქ დასახლებულია ზემო სვანეთის ენგურის ხეობის 13 გეოგრაფიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულში – ხევში შემავალი 23 სოფელი. ყოველი ახალი სოფლის დასახლებისას წამძვარებულია სათაური: ავინცა ... (დასახლებულია

სოფელი) ამ კრებასა მოეგება და სული შეჰვედრა, ყოველთა შეუნდონ ღმერთმანი, თითოეულ ხვეში ჩატარებულ იქნა ერთი ან რამოდენიმე კრება. ყოველ ხვეში შეკრება დაახლოებით იგივე ცერემონიალით უნდა ჩატარებულყო, როგორც ეს ფიცის დადების დროს ხდებოდა. ამ ცერემონიალს ეკუთვნოდა დასახელებული ტერიტორიების ეკლესიებში სტუმრების მისვლა (მოგება) და შეწირულობების გაღება, რაც ღვთისმსახურებასთან და ერთობლივ პურობასთან იყო დაკავშირებული. ხვეის ასეთ რელიგიურ შეკრებებს თავისი *მასპინძლებიც* უნდა ჰყოლოდა საერო პირებიდან. სწორედ მათი მოვალეობა იყო *კრებულის შეყრა ანუ კრება*. მასპინძელი იწვევდა კრებას, სადაც თავს იყრიდნენ სასულიერო პირები და ეკლესიაში მოსულები. აქ წარმოებდა მოლაპარაკება საერო და სასულიერო პირებს შორის და ასევე გადაწყვეტილებების მიღება. კრების ცერემონიას მიეკუთვნებოდა აგრეთვე მოლაპარაკება მომავალი ლოცვითი დახმარებისათვის, რომელსაც მატერიალური შეწირულობის მაგივრად აძლევდნენ საეკლესიო პირები შემწირველებს. აქ უნდა აღინიშნოს, რომ მატთანეში შეტანილია უამრავი სახელი და ყველა შემთხვევაში აღნიშნულია, რომ სახელთა შეტანა მოხდა კრებაზე. მატთანეში ვხვდებით კრების მოწვევის მეორე სახესაც – როცა ხდება კრების ინდივიდუალური მოწვევა. ამ შემთხვევაში მატთანეში განსაკუთრებულად გამოიყოფა ის პიროვნება, რომელმაც ერთობილი კრებული შეჰყარა, რაც ნიშნავს გაერთიანებული ხვეების ერთობიდან ხუცესების მოწვევას. ამის მამტიკიცებელ საბუთებს ვხვდებით სვანეთის ე. წ. მეორე მატთანეში –საოჯახო-საგვარეულო მოსახსენებლებში, სადაც ნათქვამია: *კრებაი ქნეს, შეგუყარეს სამოცდაათი ხუცეცი; ახვანეთს ხუცეცი შეგყარა – ზემო უუშკულს, ქუემო ლალვერს ყოველი აწეის; აესე კრება შეგუყარა სულისა მისისათვის, ესე [...] ერთობილი ზემოი და ქუემოი ხეუ-კრებული. კრებების მოწვევა დაკავშირებული იყო ერთობლივ პურის ჭამასთან და ღვთისმსახურებასთან. შემწირველი იძლეოდა შეწირულობებს და სამაგიეროდ მას შეიტანდნენ მოსახსენებელში: ერთობილი კრებული შეგუყარა... სულსა მისსა შეუნდოს ღმერთმანი. კრების მოწვევა და ხუცესების გამასპინძლება ყველაზე დიდ შეწირულობად ითვლებოდა. ხუცესები იყვნენ ის პირები, რომლებსაც შემწირველი ლოცვის დროს უნდა მოეხსენიებინათ. შეწირულობებს აკეთებდნენ არა მხოლოდ ცალკეული პირები, არამედ მთელი ხვეიც. ამაზე მეტყველებს სვანეთის ეკლესიებზე XI-XIII საუკუნეებში გაკეთებული წარწერები, რომელთა მამენებლად ხშირად მთელი ხვეი გვევლინება და ამის სანაცლოდ ლოცვაში მოხსენიებას თხოულობს. სვანეთის ეკლესიებზე არსებული წარწერები, გარდა იმისა, რომ საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ, თუ რა ურთიერთგაღებულებები არსებობდა შემწირველ ხვესა და შეწირულობის მიმღებ სასულიერო პირებს შორის, ასევე ცნობებს გვაწვდის იმის შესახებ, რომ უკვე XI-XIII საუკუნეებში სვანეთის ტერიტორიაზე არსებობდა ცალკეულ ხვეთა ერთობები, რომლებიც შემდეგ გაერთიანდნენ და ეწოდათ ერთობილი სანი. საფიქრებელია, რომ ცალკეულ ხვეთა ერთობებს (კომუნებს), რომელთა არსებობის შესახებ ცნობები ეკლესიის კედლებმა შემოგვინახეს, გაანდათ თავიანთი საკუთარი მოსახსენებლები. ამაზე მეტყველებს ჩვენს ხელთ არსებული მატთანის აგებულებაც. მწერალი, რომელიც თავდაპირველად*

ადგენს მატიანეს, მასში აფიქსირებს ცალკეული ხევის კრებებს, თუმცა აღნიშნავს, რომ ეს არის ყოველთა სვანეთის კრება. მწერალს ეს შეეძლო აღენიშნა მხოლოდ მაშინ, როცა უკვე ფაქტი იყო ერთობილი სანის(არსებობა ანუ მომზადარი იყო სვანთა გაერთიანება. როგორც ჩანს, მწერლის ხელში იყო ამ ცალკეულ ხევთა ერთობების მოსახსენებლები, რომლებიც გააერთიანა. მართალია, მატიანის შემდგენელმა მწერალმა დააფიქსირა ცალკეულ კრებათა ჩატარების ადგილები, მაგრამ მან ისე მოახდინა აქ დაფიქსირებული ჯგუფის ჩაწერა, როგორც აცნობიერებდა მას და უწოდა ყოველთა სვანეთისა კრება, რომელიც თავისი ტერიტორიული შემოსაზღვრულობით შეესაბამება XIII-XV საუკუნეებში ზემო სვანეთში არსებული კავშირის – ერთობილი სვანეთის ხევის – ტერიტორიულ საზღვრებს. ფაქტია, რომ ერთობილი სვანეთის ხევი კავშირში იყო ამ მატიანის შექმნასთან. ჩვენი მოსაზრების გასამყარებლად აქ ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ როგორც ცალკეულ ხევთა ერთობების, ასევე ერთობილი სვანეთის(დოკუმენტები საეკლესიო წიგნებშია ჩაწერილი. ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ რელიგიური შეკრებების დროს ხდებოდა გადაწყვეტილების მიღება, ე. ი. ყველა ეს დოკუმენტი სვანეთის ეკლესიებში იქმნებოდა და მასში ლაპარაკია იმათზე, ვინც ეკლესიებში იკრიბებოდა და ქმნიდა ამ ერთობას, სულერთია, იყო ეს საერო თუ სასულიერო პირი, აზნაური თუ გლეხი, უფროსი თუ უმცროსი, ყოველნიც, როგორც ამას წყარო გადმოგვცემს.

როგორც უკვე მივუთითეთ, ერთობილი სვანეთის ხევის(დოკუმენტები ჩაწერილია მესტიის ოთხთავის თავისუფალ გვერდებზე, რადგან გაერთიანება მოხდა სეტიაში. დოკუმენტებში დაფიქსირებულია და დასახლებულია მოვალეობები, რომლებზედაც თანხმდებიან ეკლესიის წარმომადგენლები და ისინი, ვინც აქ იყვნენ მოსულები. ამ დოკუმენტებში ლაპარაკია ამ შეხვედრების შესახებ და ამ ერთობის დამფუძნებელ აქტზე. გარდა ამ დოკუმენტებისა, რომლებიც ერთობილი სვანეთის შექმნის შესახებ გვაუწყებენ, ჩანაწერები გვაწვდიან აგრეთვე ცნობებს ცალკეულ ხევებში ჩატარებული კრებების შესახებ. თვით ეს ეკლესიები, სადაც ტარდებოდა კრებები, ჩართული იყვნენ ნაფიც ერთობაში დიდი უზრუნველყოფის შუთავაზებით. ამის მტკიცების საფუძველს ვაძლევს არა მხოლოდ ის ფაქტი, რომ პირობის წიგნების ჩაწერა ხდებოდა ლიტურგიკულ წიგნებში, არამედ ისიც, რომ ძალიან ხშირად გადაწყვეტილებებს სვანურ დოკუმენტებში საერო პირებთან ერთად ხელს აწერდნენ სასულიერო პირები – ხუცესები და მოძღვრები. ერთობილი იცავდა ეკლესიებისა და სასულიერო პირების ხელშეუხებლობას.

განსაკუთრებული ადგილი ეკავა სეტის მთავარმოწამის ეკლესიას. სეტის ხევის და მისი ეკლესიის ეს პრივილეგია იმით იყო განსაზღვრული, რომ სწორედ მის გარშემო მოხდა ერთობილი სვანეთის ხევის გაერთიანება და ის გახდა ამ ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის პოლიტიკური და რელიგიური ცენტრი. ეს ერთობა რეალიზდებოდა, ერთი მხრივ, იმაში, რომ ყოველი ცალკეული ხევი, რომელიც შედიოდა ერთობილი სვანეთის ხევში, სეტის ხევს უხდოდა)სულის საურავს(ამას გარდა, გაერთიანებული სვანეთის ყოველი წევრი მოვალე იყო, მონაწილეობა მიეღო და თავისი წვლილი გაეღო სეტში

წლიური რელიგიური თავშეყრების დროს. განსაკუთრებული დღეები იყო, როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, შემოდგომის და ზაფხულის გიორგობის დღესასწაული, ა. ი. იმ წმინდანის დღესასწაული, რომლის სახელობისაც იყო სეტის ეკლესია. აქ თავს იყრინენ ერთობილი ხევის წვერები, იმართებოდა პურობა, ღვთისმსახურება და შეწირულობების მიღება. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ სხვა დღეებში არ ხდებოდა თავშეყრა. ერთ-ერთმა ხელნაწერმა (XIV ს.) შემოგვიჩანა მასპინძელთა რიგი, სადაც ჩამოთვლილია ის პიროვნებები, რომლებიც ვალდებული იყვნენ გამასპინძლეობდნენ ასეთ პურობებს. ამგვარი თავშეყრები, რასაც თან სდევდა ერთად ჭამა-სმა, რაც დამახასიათებელია ყველა სახის თავისუფალი ერთობისათვის, სხვას არაფერს ნიშნავდა, თუ არა თავისუფალ ერთობებში შეძგავილი წვერების მიერ განხორციელებული სოციალური კავშირების მუდმივ განახლებას. რადგან ნაფიცი ერთობების პურობა განასახიერებდა სოციალური კავშირის მუდმივ განახლებას ყველას ერთობლივი სურვილით, ამიტომ ის წარმოადგენდა ნაფიცი ერთობის ოცენტრალურ მანიფესტირებას (და თავის მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ ჯგუფთა ხანგრძლივობისათვის. ნაფიც ერთობათა სულიერი ნორმა იყო ქრისტიანული ძმობის იდეა, რომელსაც ისინი ერთობლივი პურობის დროს ყოველთვის ანახლებდნენ. ორიენტაცია ქრისტიანული ძმობის იდეაზე ძალიან ხშირად გამოსჭვავის თავისუფალი ერთობების პირობის წიგნებში. ერთობლივი პურობა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ღვთისმსახურებასთან და შეწირულობებთან, ამიტომ ნაფიც ერთობათა პირობის წიგნები უმეტესად ლიტურგიკულ წიგნებშია ჩაწერილი. ეს კი მიანიშნებს იმაზე, რომ ეკლესიები, სადაც რელიგიური ოკრებები ტარდებოდა, ამასთანავე იყო ის ადგილები, სადაც პოლიტიკური და სოციალური შეხედულებების ფორმირება ხდებოდა.

როგორც აღვნიშნეთ, ეკლესიები ჩართულნი იყვნენ ნაფიც ერთობაში დიდი უზრუნველყოფით. სამაგიეროდ კი სვანეთის ხევი ითხოვდა, რომ მათ შუამდგომლის როლი ეკისრათ ღმერთთან. სასულიერო პირების, როგორც ძღვნის მიძღვებთა, უპირატესობა იყო, ლოცვითი დახმარება გაეწიათ იმათთვის, ვინც ძღვენი შესწირა მათ ანუ მატერიალური დახმარება გაიღო მათთვის; უნდა ეზრუნათ მათი სულის კეთილდღეობისათვის სიცოცხლეში და სიკვდილის შემდეგ, რადგან სწორედ ისინი იყვნენ შუამავლები სიცოცხლეცა და სიკვდილს შორის, რამეთუ სულითა მარადის წინაშე ღმრთისა მდგომარენი იყვნენ. მათ უნდა ელოცათ შემომწირველთა და შემოვედრებულთათვის ოცნებებსა ამას და შემდგომად სიკვდილისა. ლოცვა იყო სასულიერო პირთა ძღვენი შემოვედრებულთათვის მათი მატერიალური დახმარების სანაცვლოდ, რომელიც დაკავშირებული იყო ლიტურგიკული სახელის ხსენებასთან (იხ.: თავი I). ლიტურგიკული სახელის ხსენების გამოხატულება კი შუა საუკუნეებში იყო მოსახსენებლები, რომლებშიც ჩაწერილი იყვნენ გასახსენებელი პიროვნებები (იხ.: თავი II). ღვთისმსახურების დროს ამ ჩანაწერებიდან ხდებოდა სახელთა წაკითხვა. აქედან აშკარად ჩანს, რომ სვანეთის ერთობილი ხევი, რომელიც მატერიალურად უზრუნველყოფდა ეკლესიას და სასულიერო პირებს, რომლებიც აგრეთვე შედიოდნენ ამ ერთობაში, სამაგიეროდ საჭიროებდა ლოცვით დახმარებას, იმისათვის, რომ მიეღოთ აკურთხევაი საუკუნოი

ღმერთისაგან, ღმერთს უხვად მიენიჭებინა კეთილი ქვეყანისაი დღევრძელობასა შინა და კეთილი ზეცისაი დაუსრულებელი. აქ კი გასაგები უნდა იყოს ჩვენს მიერ ზემოთ განხილული სვანური მატიანის წარმოშობა, რომელიც ემთხვევა ერთობილი სვანეთის შექმნას. ერთობილის წევრს საჭიროების შემთხვევაში არა მხოლოდ მატერიალური დახმარება და დაცვა უნდა ჰქონოდა, არამედ არამატერიალურიც. მისი სული დაზღვეული უნდა ყოფილიყო სიცოცხლეშიც და სიკვდილის შემდეგაც, მას უნდა მიეღო ლოცვითი დახმარება.

მატიანის ტექსტიდან გარკვევით ჩანს, რომ მატიანეში ხდება ცოცხალი პიროვნებების ჩაწერა. მათ სიცოცხლეში უნდა ეზრუნათ თავიანთი სულის ხსენისათვის. ამისათვის ისინი აკეთებდნენ შეწირულობებს ეკლესიებისათვის, სამაგიეროდ კი ელოდებოდნენ მადლს ქრისტესაგან განკითხვის დღეს. ხსოვნის წიგნში შეტანილ პირებს უკვე სიცოცხლეში უნდა ჰქონოდათ გარანტია იმისა, რომ სიკვდილის შემდეგ არ იქნებოდნენ დავიწყებული და მიიღებდნენ ლოცვით დახმარებას. მატიანეში არ ჩანს, რა სახის შეწირულობების გაღება ხდებოდა სულის საკეთილდღეოდ. ამისთვის ალბათ სპეციალური ჩანაწერები არსებობდა. სამაგიეროდ კარგად ჩანს, რომ ქრისტეს მადლის მიღებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კრებების მოწვევას. განსაკუთრებით დიდ მადლად კი გარდაცვლილისათვის ზრუნვა ითვლებოდა.

699

რამდენად იყვნენ დაზღვეულები მატიანეში შეტანილი წევრები, რომ მათი გარდაცვალების შემდეგ ისინი მიიღებდნენ დახმარებას ლოცვითა და ხსოვნით? ის ფაქტი, რომ ეს მატიანე განახლებულია, მეტყველებს იმაზე, რომ საქმე ეხებოდა გარდაცვლილთა ხსოვნის დაზღვევას. ამის შესახებ დასკვნით ნაწილში მისი განმარტებული გვაწვდის ცნობას, რომ ძველი მატიანე, რომელიც იოანე ხარიტონიანის დაწერილი იყო, სიძველის გამო აღარ იკითხებოდა და ამიტომ მოხდა მისი განახლება. განახლებისას, რაც გულისხმობდა ძველის აღდგენას და ახალი წევრების დამატებას, ძველი წევრები ცოცხალნი აღარ არიან, თუმცა არ არის რაიმე აღნიშვნით გამოყოფილი მიცვალებულები ცოცხლებისაგან. ტექსტში გვადამწერი იმ ადგილას, სადაც შეუძლებელი იყო ძველი სახელების ამოკითხვა, აკეთებს შემდეგ ჩანაწერს: აქა უფალო არაი აჩნდა მათ ყოველთა შეუნდვენ ღმერთო ყოველი ცოდვანი მათნი დღესა მას დიდსა განკითხვისასა. კრებულის ყოველი წევრი დაზღვეული უნდა ყოფილიყო, რომ სიკვდილის შემდეგაც მიიღებდა ლოცვით დახმარებას თავისი ძღვენის სანაცვლოდ. რადგან მატიანეში ცოცხალ პიროვნებებთან ერთად გარდაცვლილებიც არიან ჩაწერილები, საქმე გვაქვს გარდაცვლილთა ხსოვნის დაზღვევასთან, ე. ი. ამ მოსახსენებელს ჰქონდა მემორიალური ფუნქციაც. ამაზე მეტყველებს არა მხოლოდ გარდაცვლილთა სახელების აქ ჩაწერა, არამედ მატიანის დასკვნითი ნაწილი, სადაც ლაპარაკია ლოცვით დახმარებაზე გარდაცვლილების შემდეგ. მატიანის განმარტებული შესთხოვს კრებულს, რომ მათი ლოცვის დროს ის არ იყოს დავიწყებული, რათა ღმერთმან თქუენცა მადლად მოვაგოს დღესა მას დიდსა განკითხვასასა და, თავის მხრივ, ღმერთს შესთხოვს ძველი მატიანეს მწერლის იოანე ხარიტონიანის შენდობას. ეს იყო ლოცვითი დახმარების მოვალეობა, რომელიც ერთობილი კრებულის

ს ა ქ ა რ თ ი მ ე ლ ო ს
 ა ბ ლ ა მ ი ნ ი ს
 ე რ ო მ ე შ ო ბ
 ბ ი ბ ლ ი ო თ ი ა

ცოცხალ და გარდაცვლილ წევრებს ერთმანეთთან აკავშირებდა. როგორც მრავალი დასავლეთეუროპული მაგალითიდან არის ჩვენთვის ცნობილი, მემორიალ გარდაცვლილთათვის და ცოცხლებისათვის თავისუფალ ერთობებში დიდ როლს თამაშობდა. თავისუფალ ერთობებში ლოცულობდნენ გარდაცვლილი და ცოცხალი წევრებისათვის. მსგავსი ლოცვითი დახმარებები ითვალისწინებდა გასახსენებელი პიროვნებების სახელთა წაქითხვას ღვთისმსახურების დროს. ეთნოლოგიური მასალიდან ჩვენთვის ცნობილია, რა დიდ როლს თამაშობდა სვანურ გაერთიანებებში თავიანთი გარდაცვლილი წევრების გახსენება. მაგალითად, ლაკრანში (ხევის შიგნით გაერთიანებული სოფლების სვანური სახელწოდება) თუ ვინმე გარდაიცვლებოდა, დასაფლავების დღეს ხმით მტირალი მოთქმის დროს ლაკრანში შემავალ გარდაცვლილ ყველა პირს საითთაოდ მოიხსენიებდა და თითოეულ მათგანს, როგორც ლაკრანის დაკარგულ წევრს, ისე დაიტირებდა. ასევე ხდებოდა ლოცვებისას, რომლებიც დღესასწაულზე ლაკრანის საერთო შესაწირავის დროს წარმოითქმებოდა. ეს მაგალითი ამყარებს იმ შეხედულებას, რომ გარდაცვლილი სახელის ხსენებით კვლავ მუნწყოფი ხდებოდა, გასახსენებელი პიროვნება გაიზრებოდა როგორც ერთობის წევრი. იმისათვის, რათა ერთობა არ დაშლილიყო, ამ ერთობის ყოველი წევრის მუნყოფნა გარდაუვალი აუცილებლობა და დაუსწერელი კანონი იყო. »ამიტომ იწვევდა გარდაცვლილთა მემორია სოციალური ჯგუფის ხშირ განახლებას და თვითშემეცნებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ: მემორია მნიშვნელოვანი იყო ჯგუფთა ხანგრძლივობისათვის დროში და მათი საკუთარი ისტორიის ცოდნისათვის«. ერთობილის წევრებიც ზრუნავდნენ თავიანთი ისტორიისათვის, რადგან ისინი იხსენებდნენ თავიანთ დიდი ხნის წინ გარდაცვლილ წევრებს. ეს იწვევდა ჩსოვნის პერიოდულ განახლებას.

მემორია შუა საუკუნეების თავისუფალი ერთობებისათვის მთავარი იყო იმიტომ, რომ ის წარმოადგენდა ფართო ურთიერთდახმარების მომენტს – ის იყო ერთობაში შესულ წევრთა არამატერიალური დახმავება.

ჩვენს მიერ აქ წარმოდგენილი ფაქტები, მაგალითები და შედარებები საშუალებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ გადმოცემები ნაფიცი თანამომეობის შექმნის თაობაზე, რომლის შესახებაც ცნობებს გვაწვდიან სვანური დოკუმენტები, კონკრეტულად თავის ასახვას პოულობს მოსახსენებელში – მატთანეში იმ ხევთა შეტანით, რომლებიც ქმნიდნენ ამ თანამომეობას ლალვერსა და უშგულს შორის. მატთანის მწერალი გვაუწყებს, რომ: »დაიწერა წმიდაი ესე მატთანე სალოცველად ყოველთა სვანეთისა კრებისა შემოწმირველთა და შემოვადრებულთათვის«. ყოველთა სვანეთისა კრება კი არის »კრება კრებისა« ანუ სვანეთის გარკვეული ტერიტორიის ხეების »ლალვერსა და უშგულს შორის« ჩატარებული რელიგიური კრებების გაერთიანება. მატთანის ეს ცნობა გაერთიანებული კრების შესახებ ეკვივალენტია აქტებში დამოწმებული აერთობილი სვანეთის ხევის« »ხევის ხეობით« გაერთიანებასთან: »დაუწერეთ და დავიდევით ჩუენ, ერთობაღმან ხუუმან ლალვერს შემოღმართ და უშგულს ჩამოღმართ, ერთმანეთისა ნდომითა, მტკიცე და უძაცველი... რას ვინდა ჟამისა შემოსრულობისათვის შეუცვალებელი, მას ჟამსა, ოდეს ხუეი გაყრილი ვიყუენით ჰავად მოგვიხდა და სვანეთისა ყოველი ხევი სეტას

შეიყარებით სვანეთის ყოველი ხვეის შეყრა, რომელიც აქ არის დაფიქსირებული, იგივე ყოველთა სვანეთის კრებაა. ამ ორ სხვადასხვა ტიპის წყაროს ჩანაწერებში წარმოდგენილია მსგავსი პოლიტიკური ინსტიტუტების ორი ასპექტი. ერთი მხრივ, პოლიტიკური ასპექტი – კრება, სადაც საფუძველი ჩაეყარა პოლიტიკურ ერთობას, რომლის წევრები თავისი სულიერი და ფიზიკური კეთილდღეობის გამო ფიცით გაერთიანდნენ და შექმნეს თავიანთი თვითმოსწილობა პირობის წიგნების სახით; და მეორე მხრივ, კრების რელიგიური ასპექტი – ხვეების რელიგიური ერთობა, რაც აისახა ცალკეულ ხვეთა მოსახსენებლების გაერთიანებაში, ეს კი დამფუძნებელი ფაქტორი იყო ამ ფიცითი ერთობისათვის. ისინი, ვინც ფიცის მეშვეობით ქმნიდნენ ამ კავშირს მშვიდობისათვის ხვეში, სვანურ დოკუმენტებში აღნიშნული გახდნენ როგორც ერთობილნი, ხოლო მატთანეში დაფიქსირებული ჯგუფი – როგორც ერთობილნი კრებულნი (ან კრებულნი ანდა)ხუე კრებულნი. ორივე ტერმინი: ერთობილნი და კრებულნი ქართულ წყაროებში გამოიყენება ერთი მნიშვნელობით – ერთად თავმოყრის მომხდარი ფაქტის აღსანიშნავად. ჩვენს შემთხვევაში ორივე ტერმინი იხმარება ერთი და იმავე ფენომენის – გარკვეული მიზნით გაერთიანებული, შეკრებილი პიროვნებების ანუ ჯგუფის აღსანიშნავად. ხვეის ერთობების კავშირი გამოხატულია ტერმინით – ერთობილი, ხოლო ისინი, ვინც ამ კავშირში შედიოდნენ, ტერმინით ერთობილნი ან კრებულნი. ხოლო იმ შემთხვევაში, როცა ეს ორი ტერმინი ერთმანეთთან არის დაკავშირებული და გვაძლევს ტერმინს ერთობილი კრებულნი, სიტყვა კრებულნი აქ გამოიყენება ჯგუფის(მნიშვნელობით, რაც შეესაბამება ლათინურ სიტყვას *collecta*, ხოლო ერთობილნი – როგორც მსახლფრეული და ნახმარია ზედსართავი სახელის ფუნქციით, რათა განმარტებული იყოს, თუ რა ჯგუფზეა ლაპარაკი. *ერთობილი კრებულნი*, რომლის წევრები ჩაწერილები იყვნენ მატთანეში, მოიცავდა ქალებს, კაცებს, სასულიერო და საერო პირებს. ეს იყო ყოველთა(ერთობა, რომელიც არ ქმნიდა ნათესაურ კავშირებს. *ერთობილი კრებულნი* შედიან სხვადასხვა გვარის წარმომადგენლები, მაგრამ მათი ერთობის საფუძველი ნათესაობა კი არ არის, არამედ *ყოველთა სვანეთისა კრება*. მატთანეში ჩაწერილები ერთმანეთის გვერდით დგანან არა თავიანთი ნათესაური და სოციალური, არამედ ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით.

ზემოთ განხილულის საფუძველზე პასუხი შეიძლება იქნეს გაცემული ჩვენს მიერ დასაწყისში დასმულ პირველ შეკითხვაზე, თუ რა ჯგუფთან გვაქვს საქმე, რომელსაც მატთანის მწერალი უწოდებს ერთობილ კრებულს? და დასაბუთებით შეიძლება ითქვას, რომ მატთანეში დაფიქსირებული სოციალური ჯგუფი (მას მწერალი უწოდებს *ერთობილი კრებულს*), ეს არის ის სოციალური ჯგუფი, რომელიც ქმნიდა სვანეთის ხვეის ერთობების კავშირს სახელწოდებით *ერთობილი სვანეთის ხვეი*, და განმარტებულ იქნეს როგორც ნაფიცი ერთობა ანუ ურთიერთშორის დადებული ფიცის მეშვეობით წარმოსიბილ პიროვნებათა გაერთიანება, რომელიც ერთ გარკვეულ, შემოსაზღვრულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა. ნაფიცი ერთობის ფენომენის ყველა დამახასიათებელი ნიშნის მიხედვით წყაროებში აღნიშნული)ხუე კრებულნი ანუ ნაფიცი ერთობა წარმოდგენილია სასოფლო

კომუნის სახით.

დასკვნა – სვანური მატიანე, რომელიც XIII-XVI საუკუნეებს განეკუთვნება და ლიტურგიკული ხსოვნის საფუძველზე აღმოცენდა, ჩვენს მიერ განხილულია სოციალური ისტორიის თვალსაზრისით. გაირკვა, რომ ამ მოსახსენებელში ჩაწერილები არიან ნაფიცი ერთობის წარმომადგენლები. კავშირი ორ ფენომენს შორის, როგორც არის ნაფიცი თანამომქობა და ლიტურგიკული მემორია, დასტურდება კრიზისულ პერიოდში. ამ ნაფიცი თანამომქობის წარმოშობა სვანეთის ტერიტორიაზე დაკავშირებულია იმ მძიმე ისტორიულ პირობებთან, რომლებიც XIII საუკუნიდან შეიქმნა საქართველოში. დეზორგანიზაციისა და უსამართლობის, ასაზოგადოო წესრიგის მოშლის, სამართლის, მშვიდობისა და უშიშროების უქონლობის პირობებში, სვანეთის ცალკეულ ხევეებს აღარ შეეძლოთ დამოუკიდებლად დაეცვათ თავი და ისინი ქმნიან ახალ კავშირს – ერთობილი სვანეთის ხევის/სახელით, რომელიც მოიცავდა ენგურის სვანეთს ანუ ბალსხემო და ბალსქეემო სვანეთს. ყველა თავისი ნიშნის მიხედვით ეს ფორმა ნაფიცი თანამომქობისა ატარებდა სასოფლო კომუნის სახეს. კავშირი ამ ხევეებს შორის ემყარებოდა ურთიერთდაცვისა და ურთიერთდახმარების იდეას ცხოვრების ყველა სფეროში. ამ კავშირს მოცემულ ტერიტორიაზე საერთო წესრიგი და მშვიდობა უნდა დაემყარებინა. ნაფიცი თანამომქობის სულიერი ნორმა იყო ქრისტიანული ძმობის იდეა – სიყვარულისა და მშვიდობის ერთობა, რითაც ფიციტ შეკრულ ერთობას თავის ძალას მატებდა. კრიზისული სიტუაციიდან გამოსვლა მხოლოდ ამ ძმური იდეის განხორციელებით იყო შესაძლებელი. ქრისტიანულმა ძმურმა იდეამ, რომელსაც ეკლესია ქადაგებდა, შექმნა ზემო სვანეთის ხევთა სულიერი ერთობა. მართლაც ეს/გახდა საფუძველი ერთობილი სვანეთის ხევთა ტერიტორიული გაერთიანებისათვის. სწორედ ზემო სვანეთის ეკლესიებში წარმოიშვა ეს იდეა ერთობისა. ნაფიცი ერთობა ანუ ახეუ-კრებული/ ანუ ერთობილი კრებული/ ნიშნავდა ხორციელ და სულიერ ერთობას. განსაზღვრული ტერიტორიის მოსახლეობა ფიცის მეშვეობით ამყარებს კავშირს, რათა ერთმანეთი დაიცვას და შეინარჩუნოს მშვიდობა. ამ თანამომქობის შენარჩუნება დამოკიდებული იყო ამ ერთობაში გაერთიანებულების სიმტკიცეზე. მათი სულიერი სიმტკიცის გასამყარებლად შეიქმნა მოსახსენებელი მათი ხსოვნისათვის. მოსახსენებელში ჩაწერილ პიროვნებებს გარანტია უნდა ჰქონოდათ, რომ სიკვდილის შემდეგაც ისინი არ იქნებოდნენ დავიწყებულები და მიიღებდნენ არამატერიალურ დახმარებას. ფუნქცია ამ მატიანისა იყო მოსახსენებელი პიროვნებების სახელთა ჩაწერა, რომელსაც გამოიყენებდნენ სახელთა წაკითხვისა და წარმოთქმისათვის ღვთისმსახურების დროს, რაც ხსოვნის, მემორიის საფუძველია. გამომდინარე იქიდან, რომ სახელის წარმოთქმა მოხსენიებულის მუნყოფნას იწვევს, მოსახსენებელი პიროვნება იმ ჯგუფს მიეკუთვნება, რომელიც მის სახელს მოიხსენიებს მემორიის დროს. გარდა ამისა, გარდაცვლილთა სახელების წაკითხვა და ასევე ის, რომ მატიანე XVI საუკუნის ბოლოს ხელმეორედ არის გადაწერილი და განახლებული, გულისხმობს ზემოთ დასახელებული ჯგუფის უძველესი ისტორიის რეკაპიტულაციასაც. ისევე როგორც ნათესაურ ჯგუფთა გენეალოგიური სახელთა

სია ოჯახისა თუ სახლის ისტორიას შეიცავს და მასთან ევოცირდება, ასევე ევოცირდება ნაფიცი თანამოძმეობის მოსახსენებელი ამ ერთობის ისტორიასთან. ძველი წვერების დასახლება მომდევნო თაობებში იწვევს სსოვნას დასახელებული ერთობის წარმოშობის, დღესასწაულების, იმ ურთიერთდახმარების, რომელიც მათ საჭიროების შემთხვევაში ერთმანეთისთვის გაუწევიათ. მემორიაში მოსახსენებელ გარდაცვლილთა გახსენების ეს ტრადიცია საუკუნეების მანძილზე თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. სვანური მატინანის გადაწერაში XVI საუკუნის ბოლოს ჩადებული იყო სსოვნის შენარჩუნების სურვილი ამ ერთობის არსებობის შესახებ. ნაფიცი ერთობის მოსახსენებელი, რომლის საფუძველში დევს მემორია ლიტურგიული აზრით, წარმოადგენს საკუთარი ისტორიის ცოდნისა და ასევე ჯგუფთა ცნობიერების სუბსტრატს.

ზემო სვანეთში ჩვენს მიერ გამოვლენილი ნაფიცი ერთობის ფორმა ძალზე წააგავს VIII-XI საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში არსებული ვილიდებისა და კომუნების სოციალურ ფუნქციას და ასევე 1291 წელს წარმოქმნილ ცნობილ შვეიცარიულ ნაფიც ერთობას (Eidgenossenschaft). ზემო სვანეთის იზოლირებული ხეების სპეციფიკურმა ცხოვრებისა და იმ პერიოდში შექმნილმა კონკრეტულმა ისტორიულმა პირობებმა შესაძლო გახადა კავკასიის სივრცეში იმ სოციალური ფორმის განვითარება, რომელსაც ერქვა ნაფიცი თანამოძმეობა. სვანეთის ნაფიცი პოლიტიკური ერთობის შექმნა იყო საზოგადოების განვითარების ახალი საფეხური, როდესაც გვარები და სახლები კარგავენ თავის ძალას; ოჯახური და პერსონალური ურთიერთობების სტრუქტურის პრინციპი, რომელიც სამართლითა და მშვიდობით არ იყო გარანტირებული, იცვლებოდა ახალი სტრუქტურით, რომელიც კავშირის მიერ იყო კონტროლირებული შექმნილ პოლიტიკურ სივრცეში. ეს იყო ერთ-ერთი მთავარი გარანტი მშვიდობისა და წესრიგისათვის. სვანეთის ტერიტორიაზე ლალვერსა და უშგულს შორის არსებული ხეების სამართალი არის მშვიდობის დამამყარებელი სამართალი, რომელსაც თავისუფლება უნდა შეენარჩუნებინა ამ კავშირისათვის. ამ მშვიდობის მოძრაობიდან XIII-XV საუკუნეებში საქართველოს მთის რეგიონში წარმოიშვა სრულიად განსხვავებული პოლიტიკური კავშირი, რომლის ლეგიტიმაცია ეყარება მოსახლეობის შეთანხმებას და არა მეფისა და დიდებულთა მმართველობას, ისე, როგორც ეს იყო ბარის რეგიონში.

1. **Okinaschwili Nino**, Gab es eine Eidgenossenschaft im hohen Kaukasus? Untersuchungen zur Schwureinung anhand svanischer Gedenkaufzeichnungen, in: Veröffentlichungen Max-Plank-Institut für Geschichte N 163, Göttingen 2001 © Vandenhoeck & Ruprecht.

2. **ოკინაშვილი ნინო**, სოციალური ჯგუფები შუა საუკუნეების საქართველოში. თავისუფალი ასოციაციის საკითხისათვის სვანეთში, იხ.: „კლიო“ (საისტორიო აღმანახი) 9 (2000), გვ. 7-44.

3. **Окипашвили Нино**, Был ли клятвенный союз в кавказском высокогорье? Исследование клятвенных объединений по материалам сванских поминальных записей, Человек и его близкие на западе и востоке Европы (до начала нового времени), Под общей редакцией Юрия Бессмертного и Отто Герхарда Эксле, Москва 2000, стр. 241-265.

Relevanz der Fragestellung

Die Analyse von sozialen Gruppen und ihrem Zusammenleben ist eine zentrale Aufgabe der Sozialgeschichtsforschung. Seit den sechziger Jahren des letzten Jahrhunderts findet dieser Ansatz auch in der deutschen mittelalterlichen Historiographie zunehmende Verwendung. Die Memoriaforschung als Analyse der Erinnerungskultur sozialer Gruppen fand dabei in den letzten fünfundzwanzig Jahren besondere Beachtung und ist mittlerweile ausführlich bearbeitet und dokumentiert.

Die westeuropäische Memoriaforschung wendet ihr Interesse heute den angrenzenden Kulturkreisen, vor allem der ostkirchlichen und islamischen Welt, zu, um diese anderen mittelalterlichen Gesellschaften mit einem komparativen Ansatz auf Gemeinsamkeiten und Unterschiede hin zu untersuchen. So haben beispielsweise Kommemorationslisten und andere Quellen des liturgischen Gedenkens als spezifische Zeugnisse der Erinnerungskultur in den letzten Jahren vor allem in der russischen Historiographie weite Beachtung gefunden.

Für die georgische Geschichtswissenschaft stellt die vorliegende Arbeit zum ersten mal die Frage nach der Rolle von Erinnerungskultur für die mittelalterliche georgische Gesellschaft. Aufgrund des gewählten wissenschaftlichen Ansatzes leistet diese Arbeit einen wesentlichen Forschungsbeitrag für die georgische wie auch die westeuropäische Mittelalterforschung.

Forschungsgegenstand und -quellen

Die von uns durchgeführte Forschungsarbeit untersucht eine regional bestimmte soziale Gruppe des Mittelalters in Obersvanetien, einer Hochgebirgsregion im großen Kaukasus.

Diese Gruppe wird anhand von Gedenkaufzeichnungen, den Maṭiane, identifiziert, welche nach dem hier verwendeten sozialgeschichtlichen Forschungsansatz noch nicht ausgewertet wurden. Daneben wurde auf ethnographische Quellen zu Svanetien sowie die reichhaltige hagiographische Literatur zum Memoriaphänomen zurückgegriffen

Forschungsfrage

Anhand der Gedenkaufzeichnung und weiterer svanischer Dokumente versuchen wir durch Rekonstruktion der sozialen Wirklichkeit des spätmittelalterlichen Svanetien Antworten auf die Frage zu geben, nach welchen Bräuchen, Normen und Regeln das gesellschaftliche Zusammenleben der untersuchten sozialen Gruppe geprägt wurde.

Forschungsergebnisse

Die vorliegende Arbeit kommt zum Schluss, dass es sich bei der in den svanischen Gedenkaufzeichnungen des 13. bis 16. Jahrhunderts genannten Personengruppe um Mitglieder einer durch einen wechselseitigen Versprechenseid miteinander verbundenen Schwureinung (conjuratio) handelt, die sich in unsicheren Zeiten zu gegenseitigem Schutz und gegenseitiger Hilfe auf der Basis von Talschaften des Hohen Kaukasus zusammengeschlossen haben. Diese conjuratio kann als eine bäuerliche Kommune bezeichnet werden und ist mit den bäuerlichen Kommunen des okzidentalen Mittelalters, wie zum Beispiel der berühmten Schweizerischen Eidgenossenschaft, von 1291 voll und ganz vergleichbar.

Forschungsmethode

Der Ertrag der Arbeit beruht auf der Verknüpfung von zwei methodischen Ansätzen: der Erforschung der mittelalterlichen Memoria durch Auswertung von Memorialüberlieferungen spätmittelalterlicher georgischer Klöster, und der Erforschung sozialer Gruppen.

Praktische Bedeutung der Forschungsarbeit

Mit dem Forschungsergebnis einer conjuratio fällt nicht nur ein neues Licht auf die Sozialgeschichte des mittelalterlichen Georgien. Durch die funktionale Einordnung der svanischen Maġiane wird diese der weitergehenden Auswertung unter prosopographischen und sozialgeschichtlichen Gesichtspunkten erschlossen. Dies eröffnet Wege für weitere komparative Untersuchungen zur Rolle von Gedächtniskultur und von Einungen, wovon die georgische und die westeuropäische Geschichtsforschung gleichermaßen profitieren.

Die vorliegende Arbeit trägt zudem zur Aktualisierung des Forschungsstands komparativer Sozialgeschichte der Kulturen des Mittelalters bei. Denn bisher galt die conjuratio in ihren vielen Erscheinungsformen als eine spezifische Erscheinung des Okzidents. Darüber muss nun neu nachgedacht werden.

Schließlich zeigt die Untersuchung auch die universelle Bedeutung von Vertragsverhältnissen, mit denen Menschen – über die Bindungen von Familie, ‚Haus‘ und Verwandtenkreis hinaus – sich zu gesellschaftlichem Handeln, vor allem in Situationen der Desorganisation und der Unsicherheit, zusammenfinden können.

Approbation der Dissertationsarbeit

Die vorliegende Arbeit ist am Lehrstuhl für georgische Geschichte der staatlichen Dshawachischwili-Universität von Tiflis approbiert. Sie wurde auf den Seminaren der genannten Fakultät sowie in Deutschland vom Max-Planck-Institut für Geschichte in Göttingen erörtert. Teile der Arbeit wurden in Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts sowie in einem Sammelband des Weltgeschichtsinstituts der russischen Akademie der Wissenschaften publiziert.

Aufbau und Umfang der Dissertation

Die Arbeit umfasst 134 Seiten und besteht aus der Einleitung, sechs Kapiteln sowie der Zusammenfassung. Der Arbeit ist ein Quellen- und Literaturverzeichnis sowie eine Karte angefügt.

Die Einleitung

Hier wird eine Übersicht über den aktuellen Forschungsstand, Funktionen und Erkenntnisse der Sozialgeschichte für die westeuropäische Historiographie gegeben. Erklärt und dargestellt werden insbesondere sozialgeschichtliche Analysemethoden der französischen und deutschen Mediävistik, wobei in dieser Arbeit der deutsche Forschungsansatz, der sich insbesondere für die Soziologie der Gruppen interessiert, näher vorgestellt und für diese Arbeit umgesetzt wird.

Kapitel I – die Memoria und ihre Formen im Mittelalter

In diesem Kapitel wird der Memoriabegriff für unsere Untersuchung eingeführt und erläutert. Memoria als bewusst vollzogene Vergegenwärtigung der Vergangenheit kann in zwei Grundformen unterschieden werden. Die ‚historische Memoria‘ ist auf die Vergegenwärtigung von vergangenen Ereignissen und Taten ausgerichtet und steht somit für das Wissen einer Person oder einer Gemeinschaft um ihre Geschichte. Die zweite Form, die ‚soziale Memoria‘, hat für die vorliegende Arbeit eine größere Bedeutung und ist an Personen gebunden. Es handelt sich dabei um einen Modus wirklicher Anwesenheit physisch Abwesender unter den Gedenkenden.

Kapitel II – Memorialüberlieferung und Forschungsstand in der georgischen Historiographie

Die schriftlichen Quellen der liturgischen Erinnerung Verstorbener und Lebender im Mittelalter stellen die Memorialüberlieferung dar. In diesem Kapitel wird auf ihre verschiedenen Formen und Termini eingegangen. Im Okzident bestehen diese Memorialüberlieferungen aus den *Libri Memoriales* (*libri Vitae*, *Gedenkbücher*, *Verbrüderungsbücher*), in der russischen Tradition entsprechen ihnen *pomjanniki*, die später die Bezeichnung *sinodik* erhielten. In der georgischen Sprache werden hierfür die Begriffe „mosaxsenebeli“ und „matiane“ verwendet.

In diesem Kapitel werden zudem die svanischen Gedenkaufzeichnungen aus dem 16. Jahrhundert vorgestellt, welche als Hauptquelle dieser Arbeit dienen.

Kapitel III – Quellenübersicht und Fragestellung

Aus Svanctien, einer Region Georgiens im Hochkaukasus, ist ein Pergament erhalten geblieben, das im 16. Jahrhundert erneuert und abgeschrieben wurde. Dieses Pergament wird heute im Archiv des *Ვორნელი-Ვეკელიძე*

Handschrifteninstituts in Tbilisi aufbewahrt. Es handelt sich um eine Gedenkaufzeichnung, die auf Georgisch *maġiane* genannt und in der Liturgie zum Gebetsgedenken verwendet wurde. In der Maġiane war eine lange Liste zu gedenkender verstorbener oder noch lebender Personen aufgezeichnet, die dem Kloster oder der Kirche etwas gespendet hatten. Die in diesen Gedenkaufzeichnungen eingetragenen Namen wurden während der Liturgie an bestimmten Tagen in die Gebete der Geistlichen eingeschlossen. Es handelt sich also hier um eine Memorialüberlieferung. Auf jeden Fall wurden diese Memorialzeugnisse in der Form eines Buches überliefert, in dem die Vertreter verschiedener sozialer Gruppen eingetragen waren. In dieser Hinsicht gibt es keinen großen Unterschied zu den in georgischen Auslandsklöstern existierenden Memorialzeugnissen, die *mosaxsenebeli*, was in etwa der russischen Bezeichnung entspricht und später auch *maġiane* genannt wurde. Die Maġiane war nach einem bestimmten Plan geordnet und in verschiedene Kapitel unterteilt.

Die svanische Maġiane ist eine absolut einzigartige Erscheinung, die sich schon in der äußeren Form von den zahlreichen anderen georgischen Gedächtnisbüchern unterscheidet. Während im Flachland und in den georgischen Klöstern im Ausland diese Gedenkaufzeichnungen zu Büchern gebunden worden waren, wurden hier die einzelnen Pergamente aneinandergenäht und auf einen Holzstab aufgerollt. Eine solche Maġiane als Rolle ist einzigartig unter den georgischen Memorialüberlieferungen. Aber auch inhaltlich wurden in dieser Maġiane nicht, wie sonst üblich, sozial gleichgestellte Personen in Kapiteln zusammengefasst (z. B. Könige, Königinnen, hochrangige Adlige, Bischöfe usw.), sondern Männer und Frauen, Geistliche und Laien, lebende und verstorbene Personen sind nebeneinander aufgeführt.

Die Maġiane besteht aus drei Teilen. Im ersten Teil nennt der Schreiber als Zweck die Fürbitte für die Bittenden und Spender. Der Schreiber teilt mit, dass die Maġiane eine Vereinigung von Vereinigungen auf dem Territorium Svanetiens darstellt: „Diese heilige Maġiane ist zum Gebet für die Opferbringenden und Betenden geschrieben, die zur *Vereinigung ganz Svanetiens* (*qovelta svanetisa k̄reba*) gekommen sind“. Der zweite Teil umfasst die Liste von Namen, die während der Liturgie zu nennen waren. Sie umfasste etwa 2.500 von einer Hand vorgenommene und nach Tälern und Dörfern geordnete Einträge. Es werden die Dörfer genannt, die als Versammlungsorte dienten. Zuerst werden die Ortsnamen und dann die Vor- und Nachnamen der zu kommenernden Personen aufgeführt. Der Schreiber nennt die aufgeführte Personengruppe „*ertobili k̄rebuli*“, die auf der Grundlage der „*k̄reba k̄rebisa*“, also der „Vereinigung der Vereinigungen“ gebildet wurde. Darauf folgt der dritte Teil, die Schlussfolgerung mit der religiösen Begründung dieser „Vereinigung der Vereinigungen“. Der Schreiber bittet in diesem Schlussteil die Gottesmutter Maria um Fürbitte bei Gott und erklärt, dass

sich jeder Mensch schon zu seinen Lebzeiten um das Jenseits sorgen sollte. Um am Tage des Jüngsten Gerichts den himmlischen Lohn zu erlangen, sollten die Menschen schon im Erdenleben mit der Hilfe Gottes ihren inneren Frieden finden. Der göttliche Friede bestehe in der gegenseitigen Liebe. Mit den Worten des Apostels Paulus empfahl der Schreiber für die in der Maġiane eingetragenen Personen die Idee der christlichen Brüderlichkeit im Diesseits - der brüderlichen Liebe und der Friedensgemeinschaft. Besaß dieser Friedensappell nur einen Sinn für das religiöse Leben oder etwa auch einen politischen für das friedliche Zusammenleben? Auf diese Frage können wir nicht antworten, ohne die soziale Zugehörigkeit der in der Maġiane aufgezeichneten Gruppe zu bestimmen.

Die Bedeutung dieser Namensliste für die Sozialgeschichte des 13. bis 16. Jahrhunderts liegt in erster Linie in der Gruppenzusammensetzung und ihrer territorialen Zuordnung. Aber um was für eine Gruppe handelte es sich, die als Quelle die „gemeinsame Versammlung“ (*ertobili ħrebuli*) nennt? Weil die Maġiane selbst keinerlei Hinweis auf seine Entstehung gibt, muss man sie durch weitere Indizien ermitteln. Was ermöglichte diese Eintragungen oder die Abschrift von einer Hand und die Anordnung in einem bestimmten territorialen Rahmen? Was stand hinter der Schaffung dieser speziellen Gedächtnisaufzeichnung, bzw. in welchem gesellschaftlichen Rahmen ist es entstanden? Was hat die Mitglieder dieser Gruppe miteinander verbunden?

Kapitel IV – Gab es eine Eidgenossenschaft in Svanetien?

Vor allem durch Forschungen zur westeuropäischen Geschichte der letzten Jahrzehnte ist neben verwandtschaftlichen und monastischen Gruppen eine dritte Form mittelalterlicher Gruppenbildung erkennbar geworden, für die oft ebenfalls die Gebetsverpflichtung bestand, nämlich die freien und geschworenen Einungen (*conjuratio*). Ihre Erscheinungsformen werden als „kommunen“ und als „gilden“ zusammengefasst. Beide Formen unterscheiden sich dadurch voneinander, daß Gilden personenbezogene und Kommunen territorial begrenzte Gruppenbildungen darstellen. Folgende Merkmale aber haben beide Formen gemeinsam: (1). Sie werden aus einer Vereinbarung unter Individuen heraus, die auf Konsens und Vertrag gegründet ist, konstituiert. Es gelten die Grundprinzipien des freiwilligen Beitritts und der Kooptation; (2). Konsens und Vertrag werden durch einen Eid hergestellt. Sie werden Schwureinungen genannt, weil einzelne Individuen sich durch den gegenseitigen Eid als gleichberechtigte Mitglieder einer „Bruderschaft“ verbanden. Der Eid wurde also zum konstitutiven Akt einer Einung, der sie von anderen Personengruppen unterscheidet und durch Statuten einen eigenen gewillkürten Rechts- und Friedensbereich für diese Partikulargruppe abgrenzt; (3). Der Zweck der *conjuratio* war das Handeln im Konsens und nach Vertrag, um sich in Übereinstimmung in allen Lebensbereichen, von der Wirtschaft bis zur Religion, gegenseitig zu helfen.

Auf die in diesem Kapitel gestellte Frage nach der Existenz einer *conjunctio in Svanetia* antwortet die Mačiane nicht direkt. Einen entscheidenden Hinweis dazu geben jedoch andere svanische Urkunden, die hauptsächlich als Randnotizen in liturgischen Büchern oder auf unbeschriebenen Seiten auftauchen. Diese Dokumente bezeugen zwischen dem 13. und 15. Jahrhundert das territoriale und administrative Bündnis ganz Obersvanetiens als politischen Raum. Sie stellen eine Art von „Statuten“ (*pirobis čignebi*) dar, die aus einer bestimmten Situation heraus als Absprache und Vereinbarung geschaffen wurden. Die „Gemeinde des Tals ganz Svanetiens“ (*ertobili svanetis xevī*), wie man diese Vereinigung in den Dokumenten nennt, wird mit anderen Worten als Bündnis der zwischen Lalveri und Ušguli existierenden Talgemeinden erklärt; es wurde in Meštia begründet, um auf geregelter Weise Konflikte unter den Tälern und ihrer Bevölkerung beizulegen und Frieden zu erreichen.

Der Begriff *ertobili* entspringt dem Wort *ertoba*, das etwas Gemeinsames, Einmütiges, In-sich-Geschlossenes, Gleiches bzw. Ebenbürtiges bezeichnet und dem deutschen Wort „Gemeinde“ (Kommune) entspricht. Der Inhalt dieses Begriffs *ertobili*, der den politischen und gesellschaftlichen Bund bezeichnet, entspricht den von diesem Bund angenommenen und fixierten Beschlüssen und Vereinbarungen. Jede Person, die diesem Bund angehörte, war dazu verpflichtet, mit ihren Bündnisgenossen Wohl und Leid, Feindseligkeiten und freundschaftliche Beziehungen zu teilen, genauso wie es von „vereinten und leiblichen Brüdern“ gefordert wurde. Diese Idee wurde im Bündnis des „Tals des gesamten Svanetiens“ getragen - sie mussten sich um ihre gemeinsamen, brüderlichen Angelegenheiten kümmern. Sie mussten untereinander „brüderliche“ Beziehungen pflegen, die auf den besonderen Bedingungen der Idee gegenseitiger Vereinbarung, des Vertragsabschlusses und der Gleichheit basierten. Die in das Bündnis eingetretenen Talschaften und die darin vereinigten Mitglieder mussten, wenn dies nötig war, einander helfen, bestehende Probleme friedlich beizulegen, um eine innere Ordnung und Frieden (*moqvroba*) auf dem eigenen Territorium zu errichten. Die Vereinbarungen und Beschlüsse, die von ihnen getroffen wurden, waren zeitlich nicht begrenzt, sondern sollten nach dem Gesetz dauerhaft gelten.

Die Friedensordnung auf dem Territorium Svanetiens wurde durch einen Eid geschaffen. „Wir, die gesamte Talschaft, haben uns untereinander durch Eid verschworen“, so steht es am Ende der Gründungsakte dieser Einigung geschrieben. Die von diesem Bündnis aufgestellten Gesetze wurden durch Eid garantiert. Dabei waren die miteinander verbundenen Personen einander gleichgestellt, gleich welcher sozialen Schicht sie entstammten. „Was den Eid betrifft, ist euer Schwur allen erlaubt, selbst dem Edelmänn“, so ist es uns in einem Dokument aus dem Tal Seṭi überliefert. Die Mitglieder dieses Bündnisses waren Adelige und Bauern, Alte und Junge, Hochgestellte und kleine Leute - „jeder“. Wegen der allgemein

herrschenden Desorganisation, der Ungerechtigkeit und der Aufhebung von Frieden und Sicherheit konnten sich die einzelnen Täler nicht unabhängig voneinander verteidigen. Aus diesem Grunde bildeten sie ein neu(artig)es Bündnis der „Gemeinde des Tals von ganz Svanetien“ (*ertobili svanetis xevi*), das sich auf gegenseitigen Schutz und Hilfe in allen Lebensbereichen gründete. Dieses Bündnis sollte auf dem gegebenen Territorium innere Ordnung und Frieden stiften.

Kapitel V. Die Analyse der Svanischen Mațiane:

Weder aus dem Text der Mațiane noch aus anderen svanischen Dokumente geht hervor, dass die geschworene Eining und die Memorialüberlieferung in Svanetien miteinander verbundene Erscheinungen sind. Es ist zunächst schwer zu sagen warum die Mațiane in einer Form entstanden ist, welche die zu gedenkenden Personen zwar nach regionalen Kriterien der Talschaften, jedoch nicht nach Lebenden und Toten voneinander trennt. Hierin unterscheidet sie sich von rein liturgischen Listen, in denen die Trennung nach Verstorbenen und Lebenden in der Regel konsequent eingehalten wird, weil für beide Gruppen verschiedene Fürbitten gelten und weil das Gedenken für sie teilweise an verschiedenen liturgischen Stationen erfolgt. Wir wissen nur, dass die Mațiane erneuert wurde. Am Ende teilt der Kopist mit, dass die Mațiane, die von Ioane Charitoniani niedergeschrieben wurde, alt und brüchig geworden sei und deshalb erneuert werden musste. Diese neue Abschrift erfolgte etwa Ende des 16. Jahrhunderts. Die ersten Einträge stammten schon aus dem ausgehenden 13. Jahrhundert. Eine Person konnte anhand einer anderen Quelle aus der Zeit zwischen 1250 und 1260 identifiziert und damit der älteste Namenseintrag bestimmt werden. Quantitativ stammen die meisten Einträge aus dem 13. und 15. Jahrhundert. Bei der Erneuerung wurden aber nicht nur die alten Namen abgeschrieben, sondern auch neue Namen hinzugefügt. Die alten Mitglieder waren nicht mehr am Leben, aber die Verstorbenen wurden hier nicht von den Lebenden getrennt.

Kapitel VI. Die Struktur der Svanischen Mațiane und ihre Verbindung zur Schwureinung

Die Bedeutung dieser Namensliste für die Sozialgeschichte des 13. bis 16. Jahrhunderts liegt in erster Linie in der Gruppenzusammensetzung und ihrer territorialen Zuordnung. Die Mațiane umfasst Frauen und Männer, Laien und Geistliche. Schr oft werden Ehepaare, Geschwister, eine Person mit ihrem Vater oder ihrer Mutter erwähnt. In dieser Mațiane wird also nur auf die engsten Familienangehörigen hingewiesen, größere Verwandtschaftsgruppen können nicht ausgemacht werden. Hier sind Vertreter ganz verschiedener Familien nebeneinander aufgeführt, die nicht durch Verwandtschaft, sondern allein durch die gemeinsame Auflistung in einer Talversammlung miteinander verbunden waren. Davon waren allein 79 Personen Geistliche verschiedenen Rangs, vier

Goldschmiede, ein Schatzmeister und einige Herzöge (*eristavni*). Anstelle verwandtschaftlicher oder sozialer Zugehörigkeit werden die Mitglieder nach dem Territorialprinzip aufgeführt.

Ist es möglich, dass die geschworene Einung Svanetiens und die Memorialüberlieferung miteinander verbundene Erscheinungen sind? Die Ordnung der Mațiane anhand der Täler und ihrer Aufführung nach ihren territorialen Grenzen, die den Grenzen der „Talschaft des gesamten Svanetiens“ entspricht, bezeugt deutlich die Verbindung dieser beiden Erscheinungen. Die Namensliste ist nach geographischen Einheiten, den Tälern, geordnet und zusammengefasst. Diese Täler werden nach einer besonderen Ordnung aufgeführt, von Lalveri, dem südlichsten Punkt der Bergtäler Svanetiens, entlang des Enguri-Bergtals in Richtung Ușguli. Insgesamt werden hier 23 Versammlungsorte der 13 geographisch-administrativen „*xevi*“ oder Talschaften der Enguri-Täler Obersvanetiens aufgezählt. Die Aufzählung der Mitglieder eines jeden neuen Tales wird mit der Überschrift eingeleitet: „Wer auf diese Versammlung in (Name des Tals) gekommen ist und für seine Seele gebetet hat, erhält Gottes Segen.“ Im ersten Teil der Mațiane wird eine allgemeine Überschrift angeführt, die ihren Entstehungszweck erklärt: „Diese heilige Mațiane ist für das Gebet für die Opferbringenden und Betenden geschrieben, die zur *Vereinigung ganz Svanetiens* (*qovelta svanetisa k̄reba*) gekommen sind.“ Diese Versammlung ganz Svanetiens ist auch jene „Versammlung der Versammlungen“ (*k̄reba k̄rebisa*) oder die vereinigte Versammlung jener Bewohner der Täler „zwischen Lalveri und Ușguli“.

Die Mitteilung der Mațiane über die vereinigte Versammlung entspricht den in den Akten bezugten „Talschaft ganz Svanetiens“ bzw. der Vereinigung als „Talschaft der Täler“ (*xevix xeobit*):

„Wir, die vereinigte Talschaft von Lalveri aufsteigend und von Ușguli absteigend, haben durch gemeinsames Wollen fest und unveränderlich (...) niedergeschrieben und beschlossen, was keine Zeit wird ändern können, zu der Zeit als wir voneinander getrennte Täler gewesen waren; schlecht erging es uns und so haben wir, *jedes Tal Svanetiens*, uns in *Seți versammelt*.“

Die Versammlung eines jeden Tal Svanetiens ist dasselbe wie die Versammlung ganz Svanetiens. Hier sind zwei Aspekte gleicher politischer Institutionen dargestellt: einerseits der politische und gesellschaftliche Aspekt - die Versammlung, auf der die politische Einigung begründet wurde, indem sich die Mitglieder für ihr leibliches und seelisches Wohl durch Eid vereinigt und Selbstzeugnisse wie die Statuten geschaffen haben; andererseits der religiöse Aspekt der Versammlung - die religiöse Vereinigung dieser Täler, wie sie sich in der Kompilation der Gedächtnisaufzeichnungen der einzelnen Täler widerspiegelt und zu einem konstitutiven Moment dieser Schwureinung wurde.

Diejenigen, welche durch den Eid dieses Bündnis für Frieden in den Tälern begründet haben, wurden in den svanischen Dokumenten als „ertobilni“ benannt,

die in der Mațiane fixierte Gruppe hingegen als „ertobilni krebulni“ oder „krebulni“¹ Beide Begriffe werden in den georgischen Quellen in ein und derselben Bedeutung verwendet, um den Akt des Sich-Gemeinsam-Versammelns, also um ein und dasselbe Phänomen - der sich zu einem besonderen Zweck vereinigenden Personengruppe - zu kennzeichnen. Das Bündnis der Täler wird durch den Begriff „ertobili“ ausgedrückt, und diejenigen, die diesem Bündnis angehörten, wurden als „ertobilni“ oder „krebulni“ bezeichnet. Nur wenn diese beiden Begriffe miteinander verbunden sind und wir den Begriff „ertobili krebuli“ finden, wird das Wort „krebuli“ in der Bedeutung von „Gruppe“ verwendet, was dem lateinischen Begriff *collecta* entspricht, „ertobilni“ jedoch wird als Bestimmungswort und in der Funktion eines Adjektivs gebraucht, um zu bestimmen, von welcher Gruppe die Rede ist. Es ist eine Gruppe, die sich selbst „ertobili“ nennt.

Was ist nun die Rolle der Kirchen in dieser „Gemeinde des Tals ganz Svanetiens“? Die Kirchen waren in der freien Einung integriert. Sehr häufig wurden die Beschlüsse nicht nur von Laien, sondern auch von Geistlichen unterschrieben. Die Einung verteidigte die Unantastbarkeit der Kirche und der Geistlichen z.B. vor Schändung. Wer auf dem Territorium zwischen Ușguli und Lalveri eine Kirche ausraubte, wurde nicht nur aus dem Tal, dem er entstammte, sondern auch aus dem Schutz der Kirche des Heiligen Georg in Seți ausgeschlossen. In diesem Fall war es unmöglich, dem Schuldigen zu helfen. Eine besondere Stellung hatte der Vertreter der Kirche des Heiligen Giorgi in Seți. Wer einen Priester kränkte oder festnahm, wurde zu einer Strafe in Höhe von tausend Tetri verurteilt. Wenn sich die Kirche gegenüber den Mitgliedern der gesamten Einung etwas zu Schulden kommen ließ, wurde das entsprechende Tal zur Rechenschaft gezogen. Das Privileg des Tals Seți und seiner Kirche lag darin begründet, dass es das Zentrum der Vereinigung der gesamten svanischen Talschaft bildete. Die Einung wurde auch dadurch verwirklicht, dass jedes Mitglied des vereinten Svanetien verpflichtet war, an den jährlichen religiösen Feierlichkeiten in Seți teilzunehmen und seinen Beitrag zu leisten. Besondere Tage waren, wie aus den Dokumenten hervorgeht, die Feiertage des Heiligen Georg (Herbst- und Frühlingsanfang), dem die Kirche in Seți gewidmet war. Dann fanden die Versammlung der Mitglieder der gesamten Talschaft, das gemeinsame Mahl, der Gottesdienst statt; dann wurden die Stiftungen für die Kirche überreicht. Aber das bedeutet nicht, dass an anderen Tagen keine Versammlungen stattfanden. In einem Dokument sind jene Personen aufgezählt, die zu solchen Anlässen als Gastgeber ein Mahl ausrichten mussten. Wer gegen diese Regel verstieß, musste mit einer hohen Strafe rechnen. Diese Versammlungen, die in der Kirche stattfanden, stellten gleichzeitig auch die Orte politischer Willensbildung und sozialer Repräsentation dar. Das beweisen auch die Einträge ihrer Beschlüsse in die kirchlichen Bücher.

Darüber hinaus hatte jedes einzelne Tal, das der gesamten svanischen Talschaft

angehörte, eine besondere Abgabe für die „Seelsorge“ („sulis sauravi“) zu leisten. Wenn ein Mitglied der Einung diese Abgabe nicht bezahlte, wurde es dazu gezwungen. War es aber aus Armut dazu nicht in der Lage, dann musste sein Heimattal dafür eintreten. Wenn dieser Vertrag gebrochen wurde, gleichgültig ob von einer einzelnen Person oder von einem ganzen Tal, mussten sie sofort aus dem Schutz der Kirche des Heiligen Giorgi und damit aus der Einung austreten.

Aber was erwartete die gesamte svanische Talschaft im Gegenzug von der Kirche und von den Geistlichen, die ihnen eine so große Sicherheit boten? Leider wird dies aus den Quellen nicht deutlich. Freilich kann man durch intensive Quellenanalyse die gegenseitigen Verpflichtungen unter ihnen bestimmen. Einen ersten Hinweis bietet das Wort *mavedrebeli*, dessen Wurzel *vedreba* ist und den um Gottes Gnade Betenden bezeichnet. Das einzelne Tal hat in der auf seinem Territorium befindlichen Kirche diese Fürbitte geleistet. Das bedeutete, dass sie jene Kirche um Fürbitte für ihr Seelenheil bat. Die Kirche erfüllte als „Seelsorgerin“ eine Mittlerrolle zwischen Gott und den um ihr Seelenheil Betenden. Es war die Hauptaufgabe der Geistlichen, als Gabenempfänger Gebetshilfe für denjenigen zu leisten, der ihnen diese Gabe gespendet oder materielle Hilfe gegeben hatte. Dafür mussten die Geistlichen für das Wohlergehen des Spenders zu Lebzeiten und für sein Seelenheil nach seinem Tod sorgen, denn sie waren genau genommen Vermittler zwischen Leben und Tod, „sie waren es, die vor Gott die Seelen verewigten“. Sie mussten für die Spender und Bittenden „zu ihren Lebzeiten und dann im Tod“ beten. Das Gebet, das mit der Namensnennung verbunden war, war die (Gegen-)Gabe der Geistlichen für die materielle Hilfe der Bittenden. Im okzidentalen Mittelalter wurde das liturgische Gebetsgedenken anhand von Gedächtnisbüchern vollzogen, in denen die zu kommensorierenden Personen niedergeschrieben waren. Hier wird deutlich, dass das gesamte Tal Svanetiens im Gegenzug für die materielle Hilfe zu Gunsten der Kirchen und der an der Einung beteiligten Geistlichen den „ewigen Segen“ (*ḡurtxevai sauḡunoi*) Gottes durch die Gebetshilfe erhielten“. Genau in diesen religiösen Denkformen muss die Entstehung der von uns oben betrachteten svanischen Gedächtnisbücher zwischen dem 13. und 16. Jahrhundert angesiedelt werden. Das Mitglied der Einung bedurfte nicht nur materiellen Beistandes und Schutzes, sondern auch immaterieller Hilfe. Sein Seelenheil musste schon im Voraus zu Lebzeiten und dann nach dem Tod durch die gegenseitige Memoria versichert sein; deren schriftliches Substrat stellt die svanische Maḡiane dar.

Wie in der Maḡiane mitgeteilt wird, war ihre Funktion als Mitgliederverzeichnis am wichtigsten. Es wurden lebende Personen als Mitglieder in das Gedenkbuch eingetragen. Sie mussten noch zu Lebzeiten für ihr Seelenheil sorgen. Dafür spendeten sie der Kirche und erwarteten die Gnade Christi beim Jüngsten Gericht und seinen Segen im diesseitigen Leben. Die Mitglieder mussten die Garantie haben, dass sie nach ihrem Tod nicht vergessen würden und der Hilfe ihrer Bündnisgenossen gewiss sein konnten.

Aus der Maġiane geht nicht hervor, welcher Art die Stiftungen für das Seelenheil der dort Eingetragenen waren, aber, um die göttliche Gnade zu erlangen, war die aus freien Stücken von einer einzelnen Person ausgesprochene Einladung der Versammlung von besonderer Bedeutung. Diese Handlung ist im Gedenkbuch als besonderes Verdienst der zu kommenerierenden Person festgehalten. Dort ist zu lesen: „Die gesamte Versammlung wurde eingeladen von: (Name). Möge Gott seiner Seele gnädig sein.“ Die Mitglieder der Versammlung werteten die Einladung und Bewirtung der *ertobili krebuli* als größte Wohltat, um die Gebetshilfe für das Seelenheil nicht nur für sich persönlich, sondern auch für die Angehörigen zu erlangen. Deshalb zählte man die Gebetshilfe als zweitgrößte Gnade, und in der Maġiane wird häufig beim Eintrag eines zu kommenerierenden Mitglieds dieser Versammlung und seiner Angehörigen notiert: „Mit dem Segen dieser Versammlung, Gott segne das Haus Amuna Gabeldianis und möge seinen längst und jüngst Verstorbenen vergeben.“

Inwieweit waren die in der Maġiane eingetragenen Mitglieder sicher, dass sie nach ihrem Tod Gebetshilfe erhielten? Allein der Umstand, dass das Gedenkbuch erneuert worden ist, belegt, wie wichtig die Sicherung der Totensorge gewesen war. Bei der Erneuerung wurden aber nicht nur die alten Namen abgeschrieben, sondern auch neue Namen hinzugefügt. Die alten Mitglieder waren nicht mehr am Leben, aber die Verstorbenen wurden hier nicht von den Lebenden getrennt. An den Textstellen, wo der Kopist den Namen nicht mehr lesen kann, wurde folgende Notiz eingefügt: „Hier, oh Gott, war nichts lesbar, vergib ihnen ihre Sünden am Tage des Jüngsten Gerichts.“ Der Kopist des Gedenkbuches bittet die Mitglieder der Einung, dass sie nicht vergessen mögen, ihn in ihr Gebet einzuschließen. Seinerseits bittet er Gott, er möge ihm für die Abschrift der alten Maġiane von Ioane Charġoniani seine Sünden vergeben. Das war die Verpflichtung zu gegenseitiger Hilfe, welche die lebenden und verstorbenen Mitglieder dieser Einung miteinander verband. In der Erwartung des himmlischen Lohns sollten sie auf der Erde zu Lebzeiten und nach dem Tod einander helfen. Wie aus westeuropäischen Beispielen bekannt ist, spielte die Memoria im Leben der freien Einungen eine zentrale Rolle. In den freien Einungen wurde für die lebenden und toten Mitglieder gebetet. Unter dieser Gebetshilfe wurde die Kommemoration der Namen im Gottesdienst verstanden. Anhand von ethnographischem Material ist uns bekannt, welche große Rolle in der svanischen Einung die Erinnerung an ihre verstorbenen Mitglieder spielte, z.B. wenn im *laġran* (die svanische Bezeichnung für die Gesamtheit der in einer Talschaft vereinigten Dörfer) jemand starb, wurde an diesen Tagen die Arbeit unterbrochen. Die Mitglieder dieses *laġran* standen ohne Kopfbedeckung bis zum Begräbnis in seinem Haus und nahmen an allen notwendigen Beerdigungsritualen teil. Materielle Hilfe mussten sie nicht leisten, dies bildete eine Obliegenheit der Verwandtschaft. Am Tag des Begräbnisses gedachte der Wehkläger während seines Klagegesangs aller verstorbenen

Mitglieder des *laḡran* und beweinte jeden einzelnen. Auch schloss man sie in die Gebete an religiösen Feiertagen ein, an denen der *laḡran* eine gemeinsame Spende darbrachte. Mit der Namensnennung wird hier also der Verstorbene als echter Teilnehmer des *laḡran* vergegenwärtigt. Damit die Einung nicht zerfiel, stellte die Gegenwart aller Mitglieder eine unbedingte Notwendigkeit und ein ungeschriebenes Gesetz dar. „Deshalb bewirkt die Totenmemoria eine stete Erneuerung und Selbstvergewisserung einer sozialen Gruppe. Mit anderen Worten: sie ist bedeutsam für die Dauer der Gruppe in der Zeit und für ihr Wissen von ihrer eigenen Geschichte“.

Zusammenfassung

Das uns interessierende Obersvanetien folgt dem Flusstal des *Enguri* von seiner Quelle bis zur Grenze Mingreliens. Im Mittelalter erstreckte es sich von *Uṣguli* bis *Lalveri*. Historisch wird es noch einmal in zwei Teile geteilt, nämlich das obere und das untere *Bali*-Tal. In der Antike und im frühen Mittelalter war Svanetien Teil des westgeorgischen Königreichs *Kolchis* bzw. *Egrisi*. Vom 11.-15. Jh. stellte es eine Herrschaftsprovinz (*saeristao*) des Königreichs der Bagratiden dar, in dessen Sozial- und Herrschaftssystem es integriert war. Infolge der Mongoleneinfälle und interner Fehden konnte die Königsmacht einzelne Landesteile, darunter auch Bergregionen wie Svanetien, seit dem 13. Jahrhundert immer weniger kontrollieren und ihre Bevölkerung immer weniger schützen. So lösten sich die Bindungen Svanetiens zu den Zentren im Flachland. Erstarkende Herzöge (*eristavni*) strebten auch in Svanetien danach, ihre Fürstenherrschaft zu etablieren.

Diesen historischen Umstände in Georgien bedingen die Entstehung der Schwureinung in Svanetien. Sie stellte eine organisatorische Reaktion der obersvanischen Talgemeinschaften auf die sich abzeichnende Spaltung Svanetiens dar, die ein Zeitgenosse im 14. Jahrhundert konstatierte. Nach fortdauernden Auseinandersetzungen konnte das westgeorgische Fürstengeschlecht der Dadiani in Untersvanetien seine Herrschaft etablieren. Der andere Teil - das obere Svanetien - vermochte jedoch eine eigene Organisationsstruktur herauszubilden. Wegen der allgemein herrschenden Desorganisation, der Ungerechtigkeit und der Aufhebung von Frieden und Sicherheit konnten sich die einzelnen Täler nicht unabhängig voneinander verteidigen. Aus diesem Grunde bildeten sie ein neu(artig)es Bündnis der „Gemeinde des Tals von ganz Svanetien“ (*ertobili svanetis xevi*), das sich auf gegenseitigen Schutz und Hilfe in allen Lebensbereichen gründete. Dieses Bündnis sollte eine innere Ordnung und Frieden auf dem gegebenen Territorium errichten.

Eidliche Bindungen waren für die Bergbewohner Georgiens nicht fremd. Sie verbanden Angehörige verschiedener Stämme miteinander und bildeten neben der Blutsverwandtschaft eine Art künstlicher Verwandtschaft, die „Eidbruderschaft“ (*dzmatnapicoba*). Diese Form menschlicher Beziehungen verlangte von allen, die den Eid abgelegt hatten, Einstimmigkeit und gegenseitige

Hilfe, wie es sich für leibliche Brüder gehörte. Dieses politische Bündnis Svanetiens bildete eine neue Form der Vergemeinschaftung, in der Stämme und „Häuser“ ihre Bedeutung an eine übergeordnete Gemeinschaftsinstanz abgaben. Da familiäre und persönliche Beziehungen in der allgemeinen Krise außer Kontrolle geraten waren und weder Gerechtigkeit noch Frieden gewährleisten konnten, wurden sie durch eine neue Struktur ersetzt, die dieses Bündnis kontrollierte. Sie stellte die einzige Bürgschaft für Frieden und Ordnung auf ihrem Territorium und zu seiner Verteidigung gegenüber äußeren Feinden dar.

Die auf dem Territorium Svanetiens in der Talschaft von Lalveri bis Uşguli existierenden Normen bildeten ein auf der Friedensordnung gegründetes Recht, das die Freiheit des Bündnisses sicherstellen sollte. Aus der Friedensbewegung entstand auf dem Territorium Georgiens ein besonderes Bündnis, dessen Legitimation auf der Vereinbarung der Betroffenen beruhte und nicht auf der Herrschaft des Königs und der Fürsten, so wie das im Flachland Georgiens der Fall war.

ტირაჟი 100

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 1